

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.fpvmv.umb.sk/politickevedy>

Autor(i) / Author(s): Teplík Tomáš
Článok / Article: Arabské jaro 2011 – naděje na demokratický vývoj nebo vážný rizikový faktor? / „Arab Spring 2011” – Hope for a Democratic Development or a Serious Risk Factor?
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

TEPLÍK, T. 2012. Arabské jaro 2011 – naděje na demokratický vývoj nebo vážný rizikový faktor? In *Politické vedy*. [online]. Roč. 15, č. 3, 2012. ISSN 1338 – 5623, s. 34 – 72. Dostupné na internete: http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2012/TEPLIK.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

ARABSKÉ JARO 2011 – NADĚJE NA DEMOKRATICKÝ VÝVOJ NEBO VÁŽNÝ RIZIKOVÝ FAKTOR?

Tomáš Teplík*

RESUME

The so called Arab Spring is a wave of demonstrations and protests which occurred in the Arab world in 2011. These events affected nearly all Arab countries and in some of them contributed to a new situation in international relations, too. This paper analyses that process and tries to answer the question of the further development in general as well as in the most intensely affected countries. Firstly, the paper mentions the most important values and paradigms of the Arab identity (Islam and its internal structure, family-, clan- and tribe membership and its importance, relation to other religions, superiority of collective interests over individual interests, the absence of real democratic traditions, etc.), which determine or influence the solution of a lot of actions. Secondly, the paper describes the most important facts of the latest history of the Arab world as well as of the affected countries which are relevant for the seeking of the necessary answers. And thirdly, in connection with the past, the study analyses the development of the most affected countries in the last year and tries to formulate the respective results. These results are unfortunately not too favourable. In all of the analysed countries, there are doubts about the further development; in most of them it is more responsible to speak about unresolved matters and/or about newly emerged complications. Therefore it is responsible to speak about existing serious risks for the future development.

Key words: islam, struture of islam, main religious groups, other groups, systems of values, group interrests, democracy, economic and social problems, conflict, foreign participation, perspectives.

Výchozí fakta

Poměrně nedávno jsme byli svědky rozsáhlé euforie nad politickým vývojem v celé řadě arabských zemí. Události a děje, které byly zahájeny v Tunisku koncem předloňského roku a (podle data jejich počátku) pokračovaly především v Alžírsku, v Jordánsku, v Egyptě, v Jemenu, v Sýrii, Bahrajnu a v Libyi a které dostaly souhrnný poetický a zároveň symbolický název „arabské

* Ing. Tomáš Teplík, CSc. působí jako odborný asistent na Katedře ekonomie a mezinárodních vztahů, Vysoká škola finanční a správní v Praze, Česká republika, e-mail: teplik@mail.vsfs.cz.

jaro“, vyvolávaly rozsáhlé naděje zejména pro jejich spatřovaný a kýžený demokratický obsah. Bylo na ně zhusta nahlíženo jako na zcela nový fenomén arabského vývoje, mající jen málo co společného s minulostí. A mělo se za to, že tyto události dalekosáhle ovlivní mezinárodní vztahy.

Celý proces byl chápán jako rozhořčený odpor širokých mas obyvatelstva těchto zemí vůči místním autoritářským a utlačovatelským režimům, jako všeobecný pohyb k větší demokracii a k důslednějšimu prosazování lidských práv.

Současný, resp. již delší dobu probíhající vývoj, kdy se již spíše než o „arabském jaro“ hovoří o „arabském podzimu“, nutně vyvolává řadu otázek. Byla uvedená očekávání oprávněná a realistická? Nevycházela až příliš z evropského úhlu pohledu, navíc uplatňovanému povrchně, zbrkle a příliš sebestředně? Jaký je vlastně skutečný vývoj a jak může vyústit? A jak se v tomto vývoji zachovalo „mezinárodní společenství“ a jak se s největší pravděpodobností bude chovat v dalším vývoji?

Otázek je více než dost. Co je však mimo jakoukoli diskusi, je skutečnost, že pokračování těchto dějů významně ovlivní tvářnost nadcházejícího období vývoje mezinárodních vztahů. Již proto je nezbytné se těmito otázkami podrobně zabývat, situaci analyzovat a realisticky hodnotit, snažit se uchopit podstatu problémů a dovozovat smysluplné závěry.

Jedinou možnou metodou hledání odpovědí na uvedené otázky je *přístup „interdisciplinární“*, tedy takový, který bere v úvahu jak faktory fundamentální, tedy hodnotové, kulturní, náboženské, etnické (či přesněji kmenové) a historické, tak i aktuální faktory ekonomické, vnitropolitické a zahraničněpolitické, a to v jejich vzájemné interakci. A do našeho hodnocení musíme včlenit i faktor vnějších vlivů. Přitom si musíme být vědomi, že každý jednotlivý případ je nutně svým způsobem jedinečný, a že jednotlivé zmíněné faktory se v nich projevují s rozdílnou intenzitou a razancí. (S ohledem na rozsah práce připomínáme faktory nejvýznamnější.)

Základním východiskem veškerých úvah i hodnocení je samotný *islám*, tedy náboženský systém, vytvořený **Muhammadem (Muhammad ibn Abdulláh)** v první třetině sedmého století našeho letopočtu (klíčová skutečnost, *hidžra*, tedy **Muhammadův** útěk z Mekky do Medíny, se odehrála v roce 622), a který během následujícího jednoho a čtvrt století ovládl obrovské prostory jihozápadní a střední Asie, severní Afriky i jihozápadní Evropy.

Samotné slovo *islám* znamená „odevzdání se“, rozumí se do rukou Božích. Muslim je pak člověk, který se odevzdává, podrobuje se, a to pouze jednomu bohu, Alláhovi.

Islámská společnost je přísně teocentrická. V islámu vše ovládá Bůh, vše je Bohem určeno a vše je Bohu podřízeno. Rozum má člověk proto, aby poznal, že „není boha kromě Boha (Alláha) a **Muhammad** je posel Boží“.

Bůh (Alláh) je vševědoucí a všemohoucí, předurčuje osudy a chování lidí. Základní povinností každého muslima je sloužit Bohu, prokazovat mu svou oddanost a vyjadřovat mu tak svou vděčnost za všechna dobrodiní, kterých se mu dostává. Prováděním skutků, které jej přivedou ke spáse, se člověk také ochrání před tresty, které by mu jinak hrozily.

Islámská společnost se vyznačuje *úzkým vztahem státu a náboženství.* Primární postavení má ale náboženství, stát je chápán jako odvozený, druhotný. I podle zcela moderních pojetí by islámský stát měl být vládou Zákona, kterým však může a musí být pouze Korán.

Zákonodárcem v islámu ale není člověk (resp. vládce), nýbrž pouze a jedině Bůh. Na rozdíl od západní kultury zde chybí oddělení duchovní a světské moci, což podle některých autorů nepřispívá rozvoji svobody (Huntington, 2001).

Vládce je však povinen radit se s náboženskou obcí, zvláště s vykladači zákonů, tedy s duchovenstvem. Tyto konzultace (*šúrá*) patří obvykle k nejpodstatnějším rysům pravověrného islámského společenství. (Právě principů *šúry* se dovolávala ideologie Libyjské džamáhírije jako dokladu přímé vlády lidových mas prostřednictvím lidových kongresů. Pojem *šúrá* je ale zároveň i součástí ideové výzbroje Muslimských bratří, kteří jím chtějí ze současného arabského politického života vytlačit i pojem *demokracie* jako islámu cizí (Kropáček, 2011).

Úkolem státu je prosazovat Alláhem daný islámský řád, přičemž jeho základ tvoří neměnný *právní systém šarí'a*, který je zároveň ideálním vzorem chování a jednání muslima. Šarí'a ztělesňuje souhrn Božského řádu přikázaného lidstvu, neproměnný, morální a neúprosný Zákon. Právní systém přitom fakticky zahrnuje i celou dogmatiku do zákonné povinnosti víry, prvního z pěti pilířů. Bezezbytku obsahuje celou oblast vztahů člověka k Bohu i k druhým lidem a stejně tak prostupuje celý způsob života. Šarí'a je vyčerpávající soustavou zákonů a kvalifikací, vztahů a činů i východiskem pro morální filosofii. Na tyto parametry svého právního systému jsou přitom fundamentalisté hrdi (Kropáček, 2011).

Plnoprávným je podle šarí'y pouze dospělý muslim (tj. od 15 let), který je tak způsobilý k právním úkonům, a zároveň je povinen plnit všechny povinnosti, které šarí'a ukládá. Žena se zpravidla počítá jako polovina muže (např. při svědectví). V manželství má méně práv, manžel ji může i trestat, ale má právo na výživné a v majetkoprávních otázkách je muži rovna.

Pokud jde o jinověrce, dodnes v některých zemích platí zřetelná segregace – křesťan nebo žid nemůže dědit po muslimovi a naopak, nepřipouští se sňatek muslimky s jinověrcem¹ (Kropáček, 2011).

Pokud jde o vztah k jiným náboženstvím, islám uznává monoteistické systémy, tj. judaismus a křesťanství. Odsuzuje však polyteistická náboženství a úplně zavrhuje ateismus. Obecně přitom platí, že ve smyslu hodnoty a ceny lidského života *má jinověrec nižší postavení než muslim* (Lehmannová a kol., 2010).

Jedním z klíčových pojmů islámu (a to i současného) je *džihád*, neboli „svatá válka“. Zajímá se jím celá řada islámských myslitelů. Jednotný výklad zdaleka neexistuje. Džihád tak lze vykládat buď jako způsob života podle **Mohamedova** vzoru (což dnes mnoho muslimů zdůrazňuje), nebo také jako všestranné úsilí muslimů o rozvoj, šíření a upevnění islámu, jehož konečným cílem má být Boží vláda nad celým světem (Lehmannová a kol., 2010), resp. islamizace celého světa (Kropáček, 2011). Džihád má přitom čtyři formy naplňování, a to srdcem, jazykem, rukou a mečem. A s touto čtvrtou formou se džihád shoduje jako *svatá válka*. Jestliže (věřící) při boji „na stezce (či cestě) Boží ... padne, má jako šahíd zabezpečeno ihned čestné místo v ráji.“ (Kropáček, 2011, s. 114.)

V moderním užití tohoto slova může jít i o boj za ušlechtilý cíl, zvláště za národní osvobození. Militantní interpretace nabyla znovu na důrazu s oživením fundamentalismu, s islámskou revolucí v Íránu a s vleklou občanskou válkou v Libanonu (Kropáček, 2011).

¹ Vědním oborem zabývající se šarí'ou je *fiqh*. V rámci jejího úsilí vznikly právní školy (*madhab*). Za pravověrné madhaby jsou (již od 9. – 10. století) v rámci sunnitské větve islámu uznávány madhab *hanafijský*, madhab *málíkovský*, madhab *šáfí'ovský* a madhab *hanbalovský*; v rámci ší'itského islámu *mazhad džafaríovský*.

Od těchto právních škol vede nezřídka přímá cesta k dílčím směrům příslušné větve islámu – např. z hanbalovského madhabu vychází puritánský směr *wahhábíja*. I tyto skutečnosti přispívají k výrazné vnitřní členitosti islámu.

Významné jsou i historické reminiscence. Nedůvěra ke křesťanskému západu, popř. k „západnímu imperialismu“ je asociativně spojována již s křížovými výpravami z XI. – XIII. století.

Radikálnější, násilnější formy džihádu převládají spíše v ší'itské větvi islámu (viz níže), nemusí ale tomu tak být vždy. Přitom má platit, že příslušníci dalších monoteistických náboženství, tj. křesťané a židé, jsou tolerováni za předpokladu, že projeví ochotu podřídit se politické autoritě muslimských vládců² (Judaismus, křesťanství, islám, str. 366).

Muslimové zpravidla nemají silný vztah k svému státu. *O to silnější je ale vztah ke své (zpravidla početné, patriarchální a patrilineární) rodině, klanu, kmeni a kmenové federaci, výjimečně i národu.* Je pozoruhodné, jak málo je tento – v některých islámských zemích klíčový – faktor v současných západních analýzách uváděn, resp. uplatňován. Islámská společnost je totiž ve své podstatě kolektivistická, což znamená, že kolektiv (skupina) je zcela nadřazen jednotlivci. Tímto kolektivem (skupinou) chápeme onu rodinu, klan nebo kmen, ale třeba i vesnici. Nejde však o žádnou mocensky vynucovanou skutečnost; již po věky existuje v islámu v rámci těchto skupin velmi silná sounáležitost. Významným faktorem jsou i „*genealogické*“ *skutečnosti* – řada těchto skupin je ovládána (což ale opět není v příslušné pospolitosti chápáno jako projev útlatku) rody, které tak či onak dodnes odvozují svůj původ a tím i (fakticky neotřesitelnou) legitimitu svého postavení od samotného Muhammada nebo osob z jeho nejbližšího okolí.

Klíčový význam má existující *vnitřní struktura islámu*. Východiskem je již „*velké schizma*“ islámu již z let 661 (zavraždění Muhammadova synovce a zetě **Alího /Alí bin Abú Tálib/**), resp. 680 (zabití jeho syna **Husajna**), což vedlo

² Podle řady islámských myslitelů může být džihád – v souvislosti s představou *džáhilije*, tedy „vlády bezbožných“ – zaměřen i „*proti vlastním tyranickým a odpadlickým režimům a jejich přísluhovačům, kteří jsou sice rodem muslimové a za pravověrné muslimy se navíc licoměrně vydávají, a přitom svou hanebnou praxí zásady islámu každodenně pošlapávají. ... Džihád proti nim je prvořadý ... protože pokud bude umma (<obec věřících>) chorá zevnitř, nemá džihád proti nepřátelským jinověrcům naději na úspěch.*“ (Mendel, 2010, s. 227).

Džihád tak má i dimenzi vnitřní, která podle všeho v současné době nabývá na významu. Na cestě Boží „*jsou nepřítelem číslo jedna ti, kteří zavlekli ummu do nedůstojného postavení, v němž se nachází ... brutální světské republikánské režimy či zkorumpované monarchie a jejich věrní ideoví přísluhovači ... Džihád se tak stává klíčovým pojmem opozičních (revolučních) ideologií, které se svou islámskou rétorikou snaží o sebevymezení určité sociální vrstvy, konfesní či zájmové skupiny vůči státní moci.*“ (Mendel, 2010, s. 229).

k rozpadu (resp. fixovalo rozpad) do té doby jednotného islámu na *sunnity* a *ší'ity*. Tento rozpor lze považovat za nesmiřitelný.³

Připomeňme ještě *dílčí směry islámu*. V rámci *sunnitské větve* jimi jsou *súfismus* (uplatňuje mystiku vedoucí ke způsobům myšlení a jednání, které mají věřícího vést až ke splnutí s Bohem), *wahhábija* (obrodu islámu spatřuje v návratu ke koránu a tradici, dnes součást státní ideologie Saúdské Arábie) a *salafija* (reformistické hnutí, do jisté míry součást doktríny Muslimských bratří, méně fundamentální než wahhábija). V rámci *ší'itské větve islámu* jsou těmito směry *cháridža* (nekompromisně radikální, původně odmítající samotného **Alího** jako příliš smířlivého), *isná ašarija* (nejvýznamnější sekta, uznávající dědickou posloupnost dvanácti imámů z rodu **Alího**, zajišťující Bohem dané správné vedení obce; dvanáctý imám je skrytý a vrátí se na svět jako **Mahdí**), *ismá'ilija* (extrémně radikální, na rozdíl od isná ašarije uznává pouze sedm imámů), *nusajrija – aláwité* (je u nich zřejmý i jistý vliv křesťanství; její příslušníci mluví arabsky s příměsí aramejštiny a jejich okolí je vždy považovalo za heretiky a odpadlíky), *muwahhidún – drúzové* (jedna z odnoží ismá'ilije, učení ezoterického charakteru s vysokým dílem mystiky), *zajdíja* (ze ší'itských sekt patří k nejumírnějším, neuznává skrytého dvanáctého imáma, hlásá puritánský způsob života, nejvíce se přibližuje sunně).

Pokud jde o *arabské státy* jako takové, připomeňme i *ne plně vžitou „historickou“ legitimitu* některých z nich (resp. u některých z nich ne zcela jednoznačně přijímanou). Jde o výsledek někdejší koloniální politiky evropských mocností, které – zejména po první světové válce – kreslily hranice některých islámských zemí zcela bez ohledu na předcházející historický vývoj a náboženské a etnické skutečnosti.

A ještě připomeňme, že v *islámském světě existuje několik mocenských center*, které si konkurují a vedou boj o zásadní vliv a moc v oblasti. Motivací jsou zpravidla mocenské zájmy (mnohdy podbarvené nábožensky), nezřídka doplňované i zájmy ekonomickými. Mezinárodní mocenská konstelace (včetně

³ Přivrženci **Alího** odsuzovali chalify následující po **Muhammadovi** a nástupnictví přiznávali pouze **Alímu** a jeho potomkům. To našlo svůj výraz v ší'itském vyznání víry: „*Není božstva kromě Boha, Muhammad je posel Boží a kníže věřících Alí je druh Boží*“ (což je ovšem pro sunnity zcela nepřijatelné). **Alí** se v roce 656 skutečně chalífou stal, avšak po pěti letech byl zavražděn jistým cháridžovcem. Citovým jádrem ší'itské spirituality je kromě uctívání **Alího** především každoroční připomínka masakru skupiny **Alího** syna **Husajna** ummajovskými (sunnitskými) jednotkami u města Kerbalá v roce 680. Ve výroční den masakru si ší'ité prostřednictvím obřadů připomínají významná témata oběti, viny a trestu, mučednickou smrt příslušníků Prorokovy rodiny, lítost těch, kterým se nepodařilo je zachránit a ničemnost jejich vrahů. (Teplík, 2008, s. 113.)

případné koaliční podoby) se ale vyvíjí; zatímco některé subjekty svou pozici (možná jen dočasně) ztrácejí, jiné subjekty rychle sílí – v současné době je takovým příkladem zejména Turecko. Charakter islámské společnosti taktéž dokresluje skutečnost, že nesmlouvavý boj o moc a pozice doutná či plane (a to i dlouhodobě) také uvnitř jednotlivých států a bez ohledu na ně, přičemž jeho nositeli zpravidla jsou opět religiozní či jinak formované skupiny (např. na bázi etnických, kmenových, klanových, ale i ekonomických a dalších faktorů).

Všechny tyto faktory musíme brát při našem posuzování vývoje arabských zemí v úvahu.

Demokracie a islámský hodnotový systém

Vnější politické projevy islámu jsou značně rozmanité. Sahají od relativně umírněných a tolerantních systémů až po výrazně militantní formy. To však nic nemění na skutečnosti, že – jak také vyplývá z výše uvedených skutečností – *demokracie* v západním pojetí, tj. *na bázi kontinuálního samostatného a individualizovaného rozhodování svobodných občanů při respektování lidských práv* (při vši existující nedokonalosti), *s převládající hodnotovou a společenskou atmosférou v muslimských zemích příliš „kompatibilní“ není*. Na tom nic nemění ani skutečnost, že např. i u některých výrazně autokratických režimů lze dospět k jistým omezeným (zpravidla většinou jen optickým) liberálním reformám, či – pokud existují zdroje – k relativně slušné či dokonce velmi slušné sociální úrovni.

Klíčové skutečnosti celoarabského významu předcházející „arabskému jaru“

Má se za to, že zatímco doba od *hidžry* po dobytí Baghdádu mongolskými **Čingischánovými** vojsky v roce 1258 byla dobou islámského myšlenkového rozmachu, v následujících staletích upadl islám do intelektuálního útlumu. Změna se začala prosazovat až ve 20. století, a to zejména až v jeho druhé polovině. Podívejme se proto stručně na *klíčové momenty politického vývoje muslimského, resp. arabského světa*, které jsou pro naše téma relevantní.

Právě v tomto období totiž nastává razantní *vzestup arabských zemí a arabského citění*, který je v mnoha směrech spojen s „*renesancí*“ (především fundamentálního) *islámu*. Klíčovými faktory tohoto vývoje byl *první ropný šok* v letech 1973/74, *iránská revoluce* v roce 1979 a *uzavření míru mezi Egyptem a*

Izraelem taktéž v roce 1979. Významnou roli sehrál i účinný *afghánský odboj proti sovětské agresii* v letech 1979- 1989.

Jak zmíněno, východiskem arabského vzestupu byl zejména tzv. *první ropný šok* v roce 1973/74, kdy si po neúspěšné jom-kippurské válce arabské (zejména ropné) země poprvé uvědomily svou sílu (a kdy také začaly další sílu rychle nabírat).

Paralelně s posilováním arabských ropných států došlo k oslabování pozic i vlivu sekulárních, antifundamentalistických, „socialistických“ a „antiimperialistických“ režimů typu násirovského Egypta a asadovské (baasistické) Sýrie – nepochybně i s ohledem na neexistující nebo jen nepříliš významné vlastní zdroje ropy obou zmíněných států. (Specifickým příkladem je dlouhodobě taktéž antifundamentalistický, avšak na ropu bohatý /taktéž baasistický/ Irák.) Tyto režimy byly produktem poválečné dekolonizační emancipace a politicky zesílily v souvislostech tehdejšího bipolárního světového uspořádání; přiřadit k nim ještě musíme např. Alžírsko či Jižní Jemen.

Druhým – a zřejmě v dané situaci klíčovým – faktorem bylo zhroucení prozápadní monarchie v Íránu a *nástup teokratického, fundamentalistického a ostře protiamerického Chomej-niho režimu* v roce 1979, což mj. vyústilo ve druhý ropný šok. Neúspěch navazujícího iráckého útoku na Írán (hrůzná válka v letech 1980 - 1988, kdy byl saddámovský Irák podporován řadou západních států, ale i SSSR a Československem, nedokázal však původních válečných cílů dosáhnout) jen pozici Íránu posílila.

Třetí klíčově významnou skutečností (alespoň pro rigorózně smýšlející muslimy) bylo šokující *uzavření míru mezi Egyptem a Izraelem* v roce 1979. Arabské trauma vyplývalo především ze skutečnosti, že Egypt byl fakticky jediný arabský stát, který byl schopen se Izraeli vojensky postavit.

A za čtvrtý faktor považuji *úspěšný afghánský odboj* proti sovětským vojskům, vstoupivším v roce 1979 do této země, kterou však nedokázala s konečnou platností pacifikovat. V roce 1989 pak sovětská vojska Afghánistán opustila.

Velmi silně působila „*válku v Zálivu*“ v letech 1990-1991, v níž Západ bránil Kuvajt a Saúdskou Arábii proti saddámovskému Iráku a která v řadě arabských zemí (a to i v prosaddámovském duchu) působila velmi silně. A je třeba zmínit i definitivní *pád prosovětského režimu v Afghánistánu* v roce 1992 (který, byť oslaben, přetrvával i po odchodu sovětských jednotek ze země), což ale přešlo ve vleklou občanskou válku, v níž nakonec fakticky zvítězili „*studenti islámu*“, tedy hnutí *Tálíbán*. Jeho vláda v Afghánistánu skončila v roce 2002 operací

Trvalá svoboda, již armáda USA spolu se svými spojenci odpověděla na teroristický útok na budovy Světového obchodního centra v New Yorku. Výsledky tohoto tažení jsou však krajně rozpačité až neuspokojivé (což ale již není tématem tohoto článku).

Vyvrcholením dramatického vývoje byla *druhá válka v Zálivu*, kdy v roce 2003, na základě nedoložených a ani následně neprokázaných informací o zbraních hromadného ničení v iráckých arzenálech a o spojení Iráku s teroristickou organizací al-Káida, USA (spolu s „koalicí ochotných“) rozpoutaly útok na Irák a zemi okupovaly. Vojska USA zemi opustila až koncem roku 2011, a to opět bez dosažení kýžené demokracie a politické stability.

Vývoj v dějištích „arabského jara“ před rokem 2011

Podívejme se nyní v největší stručnosti na vývoj, předcházející výbuchu „arabského jara“, v zemích, v nichž se „arabské jaro“ následně projeví nejsilněji. Bez pochopení tohoto vývoje nelze současnou situaci porozumět.

Tunisko se od (mírového) získání nezávislosti na Francii v roce 1956, pod vedením charismatického, profrancouzsky orientovaného prezidenta **Habiba Burgiby** (opírajícího se o svou – monopolně vládnoucí – politickou stranu *Nový Dustúr* (tj. *Nová ústava*, od roku 1964 *Dustúrovská socialistická strana, Parti socialiste destourien, PSD*), dlouhou dobu vyvíjelo v zásadě klidně. Byly provedeny rozsáhlé reformy, zahrnující mj. relativně rozsáhlou sekularizaci, zkvalitnění vzdělání, emancipaci žen. Šlo však samozřejmě o autoritativní režim.

Tunisko si prošlo obdobím *destourovského socialismu* i následně ekonomické liberalizace, která ale vedla ke zvýšení disparity mezi bohatými a chudými a tím k sociálně motivovanému napětí ve společnosti. To vyústilo až v generální stávkou v lednu 1978 a v nepokoje při jejím dvouletém výročí. Tehdy na sebe poprvé upozornil generální ředitel národní bezpečnosti **Zajn al-Ábidín Ben Ālí**.

V krátké době následujícího uvolnění – snad pod vlivem mitterrandovské Francie – bylo založeno *Hnutí islámského směru* (*Mouvement de la tendance islamique, MTI*), v jehož čele stanul jeho hlavní ideolog, bývalý středoškolský profesor **Rášid al-Gannúší**. Režim ale uznal i několik dalších stran – významnou motivací byla i obava z islámských aktivistů.

Celý tento vývoj byl však zásadním způsobem zastíněn „chlebovými bouřemi“, vypuknuvšími v lednu 1984 v důsledku zvýšení cen chleba a dalších základních potravin (ve vazbě na Mezinárodním měnovým fondem vynucené

zrušení příslušných dotací). Zdražení vyvolalo rozsáhlé nepokoje, v nichž se projevil rostoucí vliv islamistů. Nakonec byly nepokoje brutálně potlačeny (uvádí se několik desítek obětí, podle jiných zdrojů však bylo obětí podstatně více) a zrušení dotací odvoláno. Definitivně se prosadil **Ben ʿAlí**, který se ještě v roce 1984 stal ministrem vnitra a v polovině roku 1987 předsedou vlády. Krátce poté pod záminkou stařecké senility odstavil **Habiba Burgibu** z pozice hlavy státu a do prezidentského křesla usedl sám.

Došlo k výrazné transformaci moci. Dosavadní burgibovská elita byla vyměněna za podstatně mladší, ale i kvalifikovanější a spolehlivější lidi, přičemž skutečná moc se z formálních oficiálních politických institucí přesunula k neformálním strukturám kolem nového prezidenta. Někdejší burgibovská PSD byla přejmenována na *Ústavní demokratické sdružení, Rassemblement constitutionnelle démocratique, RCD*. (Jako její předchůdci, byla i RCD členem Socialistické internacionály.) Klanem, vládnoucím v zemi, se stal prezident a jeho nejbližší spolupracovníci, prezidentovi důvěrníci a prezidentova početná rodina.

Po upevnění své moci začal **Ben ʿAlí** uskutečňovat jistou hospodářskou liberalizaci a opatrnou demokratizaci. *Tunisko začalo být ve světě považováno za nejliberálnější a nejumírněnější arabský stát, za příklad úspěšné adaptace a transformace dřívějšího autoritativního režimu, která však byla selektivní, konzervativní a kontrolovaná* (Gombár, 2007). Zároveň se opět začal šířit nepotismus a korupce a stále více se prosazoval kult vůdce.

V průběhu první války v Zálivu v letech 1990-1991 prezident **Ben ʿAlí** v souladu s tuniským veřejným míněním podpořil Irák. To vedlo k ukončení americké i saúdské finanční pomoci, což – logicky – režim oslabilo. Zároveň to (zrcadlově) znamenalo posílení pozice islámských aktivistů. Ti také v září 2002 uskutečnili známý útok na synagogu v Džerbě, při níž zahynulo 21 lidí, z větší části německých turistů.

Alžírsko se po získání nezávislosti na Francii (po dlouhém a krvavém národně osvobozeném boji) v roce 1962 přihlásilo k socialistické (dokonce až k prosovětské) a výrazně sekulární orientaci, jejímž hlavním představitelem se stal prezident a předseda dominující *Fronty národního osvobození (FLN) Ahmad Ben Bella* (1962 - 1965). V roce 1965 se vojenským převratem dostal k moci plukovník **Huári Búmedién** (1965 - 1978). Jeho režim rezignoval na nejspektakulárnější projevy zmíněné socialistické orientace, avšak relativní (řekněme *národně orientovaná*) levicovost zůstala zachována. Proklamovaným cílem zůstalo „vybudování socialismu podle národních zvláštností a zvláštností

arabsko-muslimské civilizace“. Avšak navzdory **Búmedienovým** vytrvale opakovaným výrokům o pokračování vedoucí úlohy FLN, režim se ve skutečnosti opíral o armádní elity. Po roce 1972 také došlo k postupnému otvírání země vůči Západu.

Ve snaze čelit zjevné nespokojenosti alžírských muslimů se **Búmedien** rozhodl ke „kulturní revoluci“, spočívající v arabizaci školství, státní správy, justice a náboženských záležitostí. Vzhledem k nedostatku vlastních učitelů začalo Alžírsko přijímat učitele z *Mašriqu* (z arabského Východu, tedy zemí ležících východně od Nilu), kteří však s sebou mnohdy přinášeli arabské fundamentalistické myšlení.

Klíčovým problémem se zvolna stávala demografická revoluce. Jestliže země měla v roce 1970 13,7 milionů obyvatel, pak v roce 1992 již toto číslo činilo 26,3 miliony. Důsledkem byl růst masy zejména mladých, zpravidla se poflakujících nezaměstnaných, jakož i rostoucí emigrace do Francie.

Navíc se ukázalo, že stále relativně „francouzsky“ fungující veřejná správa i hospodářské subjekty nejsou v žádoucí míře schopny absorbovat absolventy s arabským vzděláním. V alžírské veřejnosti se proto začaly prosazovat požadavky na „demokratizaci“ systému, čímž byl ovšem chápán zejména širší prostor pro prosazování islámských hodnot. Pro výklad dalšího vývoje poznamenejme, že funkci ministra zahraničních věcí vykonával v jeho vládě (i tehdy) relativně profrancouzský **Abd al-Aziz Búteflika**.

V roce 1978 **Búmedien** náhle zemřel. Po jistém přechodném období se prosadil generál **Šazlí Ben Džedíd**, který pak jako třetí alžírský prezident vládl v letech 1981 - 1992. Politická role armádní elity byla potvrzena, „pravicový bumedienista“ **Búteflika** byl odstaven.

Armádní elita si udržovala jasnou hegemonii v mocenské struktuře alžírské politiky, Fronta národního osvobození se stala druhořadou silou. Politický klid byl zabezpečován příjmy z ropy, ale když se ceny ropy v roce 1986 zhroutily (ze zhruba 30 USD/barel na přibližně polovinu), fakticky se zhroutila i „*lidová demokracie financovaná ropou* (<*petrodemokracie*>)“ (Gombár, 2007, s. 121.)

Za zvyšujícího se tlaku levice spatřovaly alžírské vládnoucí kruhy řešení v tiché podpoře islámských aktivistů, jejich vliv zvolna rostl. Zároveň ale v jejich řadách začal jistý diverzifikační proces; postupně se totiž vydělovali jednak reformističtí islámští fundamentalisté, jednak extremističtí islamisté.

Napětí ve společnosti rostlo. V říjnu 1988 propukly rozsáhlé nepokoje, jejichž hlavními protagonisty byly davy pauperizované mládeže. Nepokoje byly sice za cenu mnoha stovek obětí brutálně potlačeny, legitimita polovojského

režimu ale byla otřesena. Tehdy se prezident **Ben Džedíd** rozhodl k reformám. Již v únoru 1989 byla vyhlášena ústava, která mimo jiné ukončila (jakkoli značně formální) vládu jedné strany a umožnila zakládání politických stran. Prezident však silně podcenil dynamiku islámského hnutí.

V březnu 1989 totiž vznikla *Islámská fronta spásy* (*Front islamique du salut, FIS*), která sjednotila široké spektrum islámských aktivistů a stala se rozhodující alžírskou islámskou silou. V jejím čele stál 33letý extremist **Alí Ben Hádž**, reprezentující městskou chudinu, a **Abbásí Madaní**, financovaný ze Saúdské Arábie a snažící se zastupovat zájmy středních vrstev. Vedle dominující FIS ovšem vznikla i další islamistická seskupení (*Obroda, Hnutí islámské společnosti*).

V souladu s vládním projektem reforem proběhly v červnu 1990 místní a regionální volby. Vcelku přesvědčivě v nich zvítězila Islámská fronta spásy (se ziskem 55 – 57% hlasů). Její struktury také neprodleně začaly přebírat moc, přičemž začaly prosazovat tradiční islámské normy jako zahalování žen, ničily sklady alkoholu a videonahrávek, zintenzivnily nahrazování francouzštiny arabštinou v úředním styku. Islámští aktivisté se začali prohlašovat za jediné skutečné dědice alžírské války za nezávislost.

Další radikalizaci přinesla válka v Zálivu v roce 1991. Rozsáhlé demonstrace na podporu Iráku byly rozehnány tanky, vůdcové FIS byli uvězněni. Parlamentní volby byly odloženy na konec roku 1991.

Ty však nástup islámských aktivistů dále potvrdily a zvýraznily. Již v prvním kole, které proběhlo v prosinci 1991, získala FIS 47% z celkového počtu hlasů v obou kolech, a jen málo by jí ve druhém kole zajistilo absolutní většinu v parlamentě (ta mohla být v celkovém součtu drtivá). FNL utrpěla katastrofální porážku.

V prvních dnech ledna ale zasáhla armáda. Provedla státní převrat a donutila prezidenta **Ben Džedída** k rezignaci. Byl vyhlášen výjimečný stav a výsledky prvního kola voleb byly anulovány. Byla vytvořena Nejvyšší státní rada, již předsedal **Muhammad Búdijáf**, který byl ale po několika měsících při veřejném projevu zavražděn. V dalším vývoji se prosadil generál **Lamín Ziruál**, který se na přechodné tříleté období stal prezidentem. Jeho vládnutí však bylo krajně nestabilní.

Islamističtí radikálové mezitím přešli k ozbrojenému odporu. V listopadu 1991 přepadli jisté pohraniční stanoviště alžírské armády a uřezali hlavy odvedencům, kteří se zde nacházeli. To byl počátek krvavé alžírské občanské

války. V jejím průběhu došlo k rozkolu mezi relativně umírněnými islámskými fundamentalisty a extrémními islamisty.

Začátkem března 1992 byla FIS soudně rozpuštěna, několik desítek tisíc jejich funkcionářů a aktivistů bylo internováno v koncentračních táborech. V roce 1998 vyhlásily bojující struktury FIS jednostranné zastavení palby (resp. příměří). Z vězení byl propuštěn relativně umírněný **Abbásí Madaní (Ben Hádž** zůstal ve vězení až do roku 2003).

Mezitím se aktivizovala jiná islamistická extremistická bojová organizace, *Islámské ozbrojené skupiny (Groupes islamiquee armés, GIA)*, která svými útoky proti cizincům zahájila brutální totální občanskou válku, probíhající v letech 1993 - 1997. Když struktury FIS vyhlásily v roce 1998 příměří, pokračovaly skupiny GIA v boji, avšak se snižující se podporou obyvatelstva. Její akce zhusta dostávaly charakter obyčejného banditismu.

Bilance občanské války, doprovázené neuvěřitelnou brutalitou a zvěrstvy, je děsivá; hovoří se o více než 100 tisících obětí.

V roce 1999 prosadily armádní špičky do funkce alžírského prezidenta již zmiňovaného civilního politika, s výbornými vztahy se Západem i státy Zálivu, **Abd al-Azize Bútefliku**. Pro armádu to byl „nejméně špatný výběr“ (Gombár, 2007, s. 128). Nový prezident vyhlásil za svůj cíl ukončení bojů a nastolení národního smíření. Svou pozici posílil vytvořením neformálního kabinetu (*díwán*), založeného na tradičních rodinných, klanových, kmenových a regionálních vazbách.

V letech 2002 a 2007 byly uskutečněny parlamentní volby, pochopitelně bez účasti FIS. V obou získala FLN většinu (v roce 2002 51%, ve druhých již pouze 35%). V roce 2005 proběhla dosti rozsáhlá amnestie. Celkově došlo k jistému uklidnění situace, avšak, jak se ukázalo, nikoli však ke stabilizaci

Zcela jiné skutečnosti determinovaly vývoj klíčové arabské země, *Egypta*. Od října 1981 vykonával funkci egyptského prezidenta **Muhammad Husní Mubárak**, dosavadní viceprezident. Jeho předchůdce v prezidentské funkci, „otec národa“ **Anwar as-Sádát** (1970 - 1981), byl 6. října 1981 zavražděn při vojenské přehlídce. Atentát provedli islámští extremisté z *Organizace svaté války*, vedení 25-letým poručíkem **Chálidem Islámbúli**. **Sádátovo** zabití mělo být počátkem islámské revoluce. Na některých místech sice k jistým revoltám došlo (Asijút), ale v klíčové Káhiře se povstání zmobilizovat nepodařilo.⁴

⁴ Klíčovou skutečností, kterou prezident Sádát vstoupil do historie, byla zásadní změna egyptské politiky brzy po (z hlediska Egypta) vojensky neúspěšné jom-kipurské válce v říjnu 1973. Egypt ukončil svou předcházející (z dob prezidenta **Džamála Abd an-Násira**, 1954 - 1970) vazbu na

Sovětský svaz a začal se orientovat na Spojené státy. **Sádátova** nová politická koncepce spočívala v ukončení válek mezi Egyptem a Izraelem, v přiznání vedoucí role v mírovém úsilí na Blízkém východě Spojeným státnům, a v rozhodnutí, že Egypt „po neúspěchu Násirova socialistického experimentu“ zahájí přechod k tržní ekonomice. V rámci této politické linie se také začaly rychle zlepšovat egyptsko-izraelské vztahy. A v roce 1976 Egypt vypověděl existující smlouvu se Sovětským svazem.

Nová egyptská politika vyvolala v arabském světě ostrou kritiku, neboť znamenala faktické vystoupení Egypta z celoarabské fronty proti Izraeli. Dosavadní (z násirovských dob) vedoucí postavení Egypta mezi arabskými zeměmi stále zřetelněji přebírala Saúdská Arábie. Sádát však ve své (zajisté i dosti spektakulární) politice pokračoval a v listopadu 1977 vykonal „historickou návštěvu“ Jeruzaléma, kde jednal s izraelským předsedou vlády **Menachemem Beginem** a pronesl projev v Knesetu.

Arabský svět opět bouřlivě projevoval svůj odpor; podporu **Sádátovi** vyslovily pouze Súdán, Maroko a Omán. Ostatní hovořili o *zradě egyptského lidu, arabského národa a národněosvobozovacího hnutí na Blízkém východě*.

Navzdory tomu proběhla v září 1978 v letním sídle amerických prezidentů Camp Davidu jednání mezi **Sádátem** a **Beginem** (za aktivní účasti prezidenta USA **Jamese Cartera**), jejichž výsledkem byl podepsání tzv. campdavidských dohod, které ukončovaly nepřítelství mezi Egyptem a Izraelem a vytvářely rámec pro další mírové kroky na Blízkém východě.

(Za tuto politiku byla **Sádátovi** a **Beginovi** ještě v roce 1978 udělena Nobelova cena míru.)

Arabská reakce byla opět rozhořčená a odmítavá. Egypt byl vyloučen z Ligy arabských států a dostal se v arabském světě do izolace. Sádát však svou politiku odhodlaně rozvíjel dále a v březnu 1979 ve Washingtonu podepsal separátní mírovou smlouvu mezi Egyptem a Izraelem. Liga arabských států vyhlásila proti Egyptu bojkot. Na druhé straně ale došlo k výraznému upevnění vztahů Egypta se Spojenými státy. Sádát podpořil americké velmocenské plány na Blízkém východě a dal Američanům k dispozici egyptské vojenské základny, zároveň se prudce zvýšila americká vojenská i ekonomická pomoc Egyptu.

Současně kolem sebe **Sádát** vytvořil klan složený z prominentních osobností a jejich rodin; s jeho pomocí pak Egypt ovládal. Proklamovaná liberalizace a demokratizace veřejného života byla pouhou fasádou, politický režim byl i nadále autoritativní. Znalce života a politiky v podobných systémech nepřekvapí, že ve vyhlášených volbách a referendech dostával **Sádát** pravidelně 99% hlasů.

Řada skutečností ale svědčila, že režim naráží na odpor. Studentské stávkové, velké demonstrace při příležitosti státní návštěvy **Menachema Begina** v roce 1981, rozsáhlá zatýkáni. Přitom statisíce až miliony Egyptanů žilo v nuzných podmínkách na okraji měst, káhirské „mrtvé město“ (někdejší rozsáhlý hřbitov) proslulo jako bydlíště mnoha (občas vyháněných) nuzáků, kteří zde žili v ruinách, v někdejších hrobech či dokonce bez jakékoli střechy nad hlavou. Jako reakce na stav egyptské společnosti sílil požadavek návratu k tradičním hodnotám a k původní čistotě islámu. „Oficiální islám“ (reprezentovaný např. univerzitou al-Azhar) přitom spolupracoval s vedením státu, které vztah opětovale - za hlavní zdroj egyptské legislativy byla podle novely ústavy z roku 1980 dokonce uznána šaría.

Pod povrchem egyptské společnosti přežívala islámská opozice, kterou představoval jak tradičně umírněný fundamentalistický islám, tak i islám politicky extremistický. Umírněnou opozicí bylo zejména Muslimské bratrstvo, decimované za **Násira** v roce 1966, které se však postupně dopracovalo k prakticky pololegálnímu statutu a poměrně intenzivně působilo.

Krátce po svém nastoupení do úřadu v roce 1982 vyhlásil **Mubárák** až do loňska platící výjimečný stav, který mu svěřil diktátorské pravomoci. Na rozdíl od charismatického **Násira** a teatrálního **Sádáta** působil **Mubárák** poněkud mdlým dojmem, disponoval však strategickým myšlením, které mj. pomohlo vyvést Egypt ze zahraničně politické izolace.⁵

Stejně tak účinně likvidoval **Mubárák** finanční zázemí islámských fundamentalistů a zároveň usiloval o léčení neduhů egyptské společnosti. Hovořilo se i o jistém oslabení role armády v egyptské politice. V roce 2005 přislíbil **Mubárák** politické otevření a připuštění nezávislých kandidátů do prezidentských voleb; když se ale ukázalo (navzdory jeho vítězství se ziskem více než 88 % hlasů), že především roste vliv fundamentalistického Muslimského bratrstva, liberalizaci zastavil. Zejména nebyl ochoten uznat a legitimizovat náboženské organizace.

Střety s islamistickými skupinami, přičemž mnohdy hrály roli existující kmenové a klanové struktury, krevní msty apod., probíhaly víceméně kontinuálně. Zároveň role Muslimského bratrstva, největšího a nejsilnějšího islámského hnutí, účinně vyvíjejícího vedle politických i např. sociální aktivity, trvale rostla. Vláda však s Muslimským bratrstvem odmítala jakýkoli politický dialog. Jisté změny nastaly teprve koncem první dekády 21. století.

K problémům Egypta musíme přiřadit i přirozený přírůstek egyptského obyvatelstva, který činí asi 2,6% ročně; tempo růstu zemědělské produkce ale není ani poloviční. Egyptská potravinová soběstačnost tak prudce klesá. V současné době je Egypt na dovozu potravin závislý asi ze 70%, což jej činí mimořádně zranitelným, zejména v důsledku cenových výkyvů. Nezaměstnanost se sice udává jen na úrovni zhruba 10%, ale zaměstnanost je z velké části umělá – např. více než třetina pracovní síly je zaměstnána ve

Daleko nebezpečnější byli islámští extremisté, kteří obviňovali egyptský režim z bezvěrevnosti a chápali *svatou válku* jako okamžité vystoupení proti němu; přitom povýšili *džihád* na šestou základní povinnost věřících. Postupně se vytvořilo několik extremistických organizací.

Z jejich řad také vyšel zmíněný rozhodující úder proti **Sádátovi** na začátku října 1981.

⁵ **Mubárákovi** se podařilo získat zpět většinu Sinaje, dosud okupovanou Izraelem, s nímž nastolil „studený mír“ (Dějiny Egypta, 2009, s. 651). V irácko-iránské válce podpořil saddámovský Irák. Izolace Egypta v arabském světě definitivně skončila v květnu 1989, kdy byl Egypt znovu přijat do Ligy arabských států.

V době války v Zálivu v roce 1991 Egypt podpořil Spojené státy. Za každého nasazeného vojáky obdržel Egypt údajně půl milionu USD. Po skončení války Spojené státy, státy Zálivu a evropské země odpustily Egyptu dluhy v hodnotě přibližně 21 miliard USD (Dějiny Egypta, 2009, s. 651).

státním aparátě, v rodinných zemědělských hospodářstvích je zaměstnáno podstatně více pracovních sil, než je potřebné, apod.

Mimořádně dramatickým vývojem prošel *Jemen*. Především poznamenejme, že jemenské obyvatelstvo se primárně dělí na *zajdítské ší'ity* a *šáfí'ovské sunnity*.

Do poslední čtvrtiny 20. století vstoupila země rozdělená na severní a jižní část. *Severní Jemen* byl tradicionalistickým, konzervativním a svými vládci záměrně od světa izolovaným útvarem (např. jako platidlo zde byl stále používán náš tereziánský tolar z 18. století), kde po svržení zajdítské (ší'itské) monarchie v roce 1962 převzala moc skupina sunnitských důstojníků a vyhlásila *Jemenskou arabskou republiku*. Poslední imám, **Muhammad al-Badr**, utekl do severních hor ke svým věrným kmenům. Vypukla osmiletá občanská válka, v níž monarchisty (nedůsledně) podporovaly Velká Británie a Saúdská Arábie, zatímco republikány podporoval Egypt (resp. Sjednocená arabská republika; pro egyptského vůdce, prezidenta **Násira**, představoval vliv v Jemenu významný článek v jeho úsilí o dominanci v arabském světě). Prosadili se republikáni, kteří udrželi moc i po změně egyptské politiky po šestidenní válce v roce 1967. Politická situace však zůstala značně nestabilní, k čemuž přispívala i skutečnost, že si svou pozici rozhodující mocenské struktury zachovaly kmeny a kmenové svazy, jejichž vládnoucí rodiny se mnohdy etablovaly již v 17. století.

Po značně chaotickém a bouřlivé vývoji byl v červnu 1978 zvolen prezidentem generál **Alí Abdalláh Sálíh** z kmene *Sanhán*. Kmenové hodnoty a kmenová politická kultura vyjednávání a patriarchálního jmenování do funkcí se staly součástí politického stylu (Gombár, 2004). Navzdory (i) ozbrojeným povstáním se **Sálíhovi** s pomocí Saúdské Arábie postupně dařilo svou moc konsolidovat.

Jižní Jemen, zejména kvůli strategickému přístavu Aden, byl britskou kolonií. I zde představovaly kmeny významnou mocenskou strukturu.

Od roku 1963 probíhal pod vedením „*Národně osvobozené fronty*“ (*National Liberation Front, NLF*) protibritský odboj. O rok později zahájila činnost s podporou Egypta a Severního Jemenu konkurenční „*Vlastenecká fronta osvobození okupovaného jižního Jemenu*“ („*Front of Liberation of the Occupied South Yemen, FLOSY*“), kterou však FLN neuznala.

V roce 1967 Velká Británie pod tlakem bojů i pod tlakem celkové mezinárodně politické situace jihojemenské území opustila. Bezprostředně poté byla vyhlášena *Jihojemenská lidová republika*. V celém Jižním Jemenu převzala

moc NLF a začala provádět radikální levicovou politiku spočívající především v rozsáhlých konfiskacích majetku a v rušení tradičních institucí; FLOSY však byla zakázána a její představitelé uprchli do Severního Jemenu. NLF se tak dostala do ostrého konfliktu s egyptskou i severojemenskou reprezentací (připomeňme si, že Násir tehdy usiloval o vedoucí pozici v arabském světě). Někteří její představitelé proto začali hledat cestu v rozchodu s násirovským panarabským nacionalismem a v přihlášení se k jiným politickým směrům. NLF se rozštěpila na *nacionalistické* a *levicové křídlo*, přičemž levicové křídlo se dále dělilo na marxistickou a další obdobné frakce.

Rozpoutal se mocenský zápas, který byl velmi dramatický a nemilosrdný (včetně množství vražd, poprav a faktické krvavé občanské války). V jeho průběhu byla v listopadu 1970 vyhlášena *Jemenská lidová demokratická republika (JLDR)*. O vítězném postupu levicových sil svědčilo i ustavení „avantgardní“ *Jemenské socialistické strany* („*Yemeni Socialist Party*“, YSP) v říjnu 1978. Jako rozhodující osobnost se nakonec prosadil **Alí Násir Muhammad**, který poté v letech 1978 a 1980 - 1986 zastával funkci prezidenta JLDR. V souvisejících bojích hrály kmenové vazby protagonistů mimořádně významnou roli, nepochybně i navzdory **Muhammadově** snaze o detribalizaci armády (k čemuž měla sloužit i výchova nových důstojníků v SSSR). V období jeho vlády v JLDR působili sovětsí vojenští a východoněmečtí bezpečnostní poradci. Hospodářství země fungovalo zejména díky dotacím ze Sovětského svazu.

V lednu 1986 ale **Alí Násir Muhammad** podlehl útokům kmenových milicí ze západní části země a uprchl spolu s řadou stoupenců do severního Jemenu, kde byl uvězněn. Marxistická orientace jižního Jemenu sice ještě zůstala nějakou dobu zachována, její legitimita ale byla otřesena a po ztrátě podpory ze strany SSSR již nebyla její další existence reálná. Další cestou se stala liberalizace politického života a iniciativy ke sjednocení Jemenu.

V listopadu 1989 v Adenu podepsali severojemenský prezident **Alí Abdalláh Sálíh** a generální tajemník YSP **Alí Sálím al-Bajd** časový plán sjednocení obou jemenských států. V květnu 1990 pak byla *Jemenská republika* vyhlášena. Prezidentem nového státu se stal **Alí Abdalláh Sálíh** a viceprezidentem **Alí Sálím al-Bajd**. Za první války v Zálivu Jemen podpořil saddámovský Irák.

V dalším vývoji se vytvořila *nová politická struktura*. Ta bývá rozdělována do čtyř bloků. *První blok* představovala konzervativní kmenová uskupení a islamisté; *druhý blok* tvořily severojemenské socialisticky orientované strany,

třetí blok jihojemenské nacionalistické organizace a čtvrtý blok stoupci bývalého jihojemenského prezidenta **Alího Násira Muhammada** a jeho spolubojovníků (on sám byl v roce 1992 amnestován).

Stále více se ale prosazoval prezident **Sálih**, který nakonec mocenskou strukturu zcela ovládl; klíčovou pozici přitom zaujal jeho kmen *Sanhán*, z něhož pocházela drtivá většina prezidentových nejbližších spolupracovníků a důvěrníků.

O stabilitě však nebylo možno mluvit. V roce 1994 došlo k nové občanské válce, jejíž příčinou byl odpor někdejších levicových struktur na Jihu (včetně YSP) proti převládajícímu vlivu konzervativního Severu. Sever (resp. prezident Sálih) byl přitom podpořen saúdskými wahhábitskými bojovníky, prosazujícími přísnou verzi sunnitského islámu. Ještě v téže roce bylo povstání poraženo.

Za těchto okolností **Alí Abdalláh Sálih** v prezidentských volbách opakovaně vítězil, přitom stále více projevoval autoritářské sklony.

V roce 2004 vypukla další občanská válka. Tentokrát šlo o konflikt s ší'itským (zajdíjským) kmenem *Huthi*, který prohlašoval, že brání své společnosti proti diskriminaci a vládní agresi, zatímco Sálih tvrdil, že povstalci chtějí v zemi zavést ší'itský teokratický režim. Vláda – přes vojenskou pomoc Saúdské Arábie a zřejmě i Spojených států – ale tentokrát povstalce porazit nedokázala. Boje byly ukončeny začátkem roku 2010 příměřím.

Aby všeho nebylo dosti, koncem dubna 2009 vypuklo *další povstání na Jihu*. V pozadí opět stáli někdejší vysocí důstojníci armády Jihu, odsunutí do výslužby, jakož i celé jihojemenské kmeny (pozoruhodné je, že jsou mnohdy výrazně konzervativní). Tyto síly obvinily prezidenta **Sáliha** z korupce a začaly otevřeně požadovat nezávislost Jihu. Povstání navíc vypuklo během těžkých bojů vládních sil se ší'ity na Severu.

Situace v Jemenu tak zůstávala krajně složitá. Prosazují se zde tradiční zájmy kmenové, motivované mocensky, nábožensky a ideologicky, ale i o zájmy dalších skupin, jejichž motivace jsou (s výjimkou kmenového aspektu) obdobné. *Stále více se ale ukazuje, že klíčovým parametrem jemenského konfliktu je boj mezi (existující) převážně sunnitskou vládou země s vazbami na Saúdskou Arábii a její spojence, a ší'itskými strukturami, objektivně napomáhajícími prosazovat rostoucí vliv Íránu.*

Další zemí, o níž je nutno se v této souvislosti zmínit, je mimořádně kulturně a etnicky pestrá a geopoliticky významná *Sýrie*.

Země byla do roku 1946 faktickou francouzskou koloni (*mandátním územím*), po získání samostatnosti se zde odehrálo několik vojenských

převratů. Od roku 1948 byla Sýrie účastníkem všech protiizraelských koalic. V letech 1958 - 1961 byla součástí **Násirovy** Sjednocené arabské republiky, v níž ale dominoval Egypt. V roce 1963 v zemi zvítězila antikofesně orientovaná baasistická revoluce (přičemž byl vyhlášen výjimečný stav, který byl – s konečnou platností – zrušen teprve v dubnu 2011). V roce 1970 se pučem proti tehdejšímu radikálnímu a avanturistickému civilnímu vedení strany *Baas* dostal k moci představitel pragmatické frakce této strany, ministr obrany generál **Háfiz al-Asad**, původně vojenský pilot s výcvikem v SSSR. Na rozdíl od předcházejícího panarabismu byl **Háfiz al-Asad** zastáncem realistické a pragmatické koncepce syrského národního zájmu, vycházejícího spíše z představ „lokálnější“ Sýrie, orientované primárně na vlastní konsolidaci. Geopolitické ohrožení Sýrie ze strany saddámovského Iráku bylo vyvažováno strategickým spojenectvím s Íránem.

Asad byl příslušníkem šiitské náboženské skupiny *aláwitů* (pocházel z aláwitského kmene Kalbija). Aláwité jsou ale jen asi 12%ní menšinou syrského obyvatelstva; zhruba 74% populace představují sunnitě.

Asad opřel svou moc o armádu a bezpečnostní složky. Loajalita nejbližších spolupracovníků byla budována na rodinných, klanových, kmenových a konfesionálních vazbách. Např. více než 60% generálů v čele elitních jednotek a zpravodajských organizací bylo aláwitského vyznání. Opozici představovalo zejména sunnitské, fundamentalisticky orientované *Muslimské bratrstvo*, oficiálně nepovolené, resp. jeho tradiční stoupenci v některých městech.⁶

Když *Muslimské bratrstvo* v roce 1982 vyvolalo povstání (k jeho iniciaci použilo i krajně brutální formy), **Háfiz al-Asad** je krvavě potlačil. Nejznámější událostí je *masakr v Hamá* s asi 30 000 zabitými; záležitost se posléze stala

⁶ Hnutí *Muslimských bratří* založil v roce 1928 egyptský učitel **Hasan al-Banná** jako organizaci, jejímž posláním bylo bojovat proti polokoloniálnímu postavení jeho země, jakož i proti úpadku náboženského citu a pronikání západních hodnot do (zejména) vyšších vrstev egyptské společnosti. *Muslimské bratrstvo* sice vychází ze salafije, ale odmítá smířlivost jejího reformismu a aktuální politickou a sociální pasivitu jejích představitelů, zejména duchovních z káhirské univerzity al-Azhar. Hlásá požadavek všestranné islamizace společnosti a islámského státu s koránem jako s jedinou ústavou.

Muslimské bratrstvo rozvinulo rozsáhlou hospodářskou, sociální, propagandistickou i politickoorganizační činnost a rozšířilo se i do dalších arabských zemí.

tabu a nebylo o ní hovořeno. V roce 1983 ještě **Asad** potlačil revoltu několika vojenských jednotek.⁷

Pokud jde o *syrskou zahraniční politiku*, významnou roli sehrál rozpad sovětského bloku, Sovětského svazu samotného a tím i celého bipolárního systému. Došlo k citelnému zlepšení vztahů se Spojenými státy, což se projevilo především v syrské účasti ve válce v Zálivu (1991) na straně Spojenců. (Všimněme si taktéž konfesijních aspektů – ší'itská /resp. ší'ity vedená/ Sýrie se účastní války proti sunnitskému /resp. sunnity vedenému/ Iráku, který pro ni navíc dlouhodobě představoval citelnou hrozbu.) Zdůrazněme ovšem, že Sýrie – na rozdíl od jiných blízkovýchodních zemí – neprojevovala zájem o jaderné zbraně.

Klíčový problém syrské zahraniční politiky, vztah k Izraeli, byl navzdory občasně plamenné rétorice udržován ve stavu stability a klidu. Sýrie opustila představu vojenské konfrontace s Izraelem (ztělesněné v dosavadní doktríně „strategické parity“ s Izraelem) a přihlásila se k doktríně „*strategie mírového procesu*“, což bylo plně v souladu s politikou tehdejšího amerického prezidenta **Bushe st.**, odmítající „nerealistické vize Velkého Izraele“ a hledající trvalé blízkovýchodní uspořádání na základě principů bezpečnosti Izraele i legitimacy palestinských politických práv. S tím souvisí i skutečnost, že **Asadova** podpora Palestincům nebyla v žádném případě bezvýhradná.⁸

Nicméně, pod vedením **Háfize al-Asada**, Sýrie – byť za cenu potlačení vnitřní opozice – začala být postupně považována za významný příklad stability a bezpečnosti v arabském světě.⁹

⁷ Povstání v Hamá, vedené radikály z Muslimského bratrstva, nebylo v roce 1982 první. Obdobné povstání zde vypuklo již v roce 1963; tehdejší motivem byl odpor islamistů proti právě vzniknuvšímu sekulárnímu baasistickému režimu. Od té doby také v Sýrii existoval výjimečný stav, byť výrazně omezený v roce 1990.

⁸ Navzdory obecnému zlepšení vztahů se Spojenými státy ovšem zůstávala Sýrie po celá 90. léta na americkém seznamu států podporujících terorismus, byť od roku 1986 nedošlo k žádnému teroristickému aktu, se kterým by mohla být Sýrie spojována. Je ovšem pravdou, že až do roku 1998 Sýrie umožňovala pobyt na svém území **Abdulláhovi Ócalanovi**, vůdci Strany kurdských pracujících. Za jeho vypovězením stál prezidentův syn **Baššár al-Asad**. Kurdské výcvikové základny v Sýrii byly poté uzavřeny.

⁹ Významným fenoménem syrské reality je *vztah k Turecku*. Nelze zcela vyloučit ani myšlenku, že ve svých dopadech je tento moment ještě důležitější než vztah k Izraeli. Podstatným je již fakt, že Sýrie (resp. teritorium dnešní Sýrie) byla 400 let součástí turecké říše. Vznik Sýrie je pak důsledkem dělení východních oblastí této říše mezi Francii a Velkou Británii po první světové válce; tehdy zde také vznikla *mandátní území* obou zmíněných mocností. Problematickou skutečností ale byla turecká anexe oblasti *Hatay* (kolem měst Antakya /starověké Antiochie/ a Iskanderun), kterou – stručně řečeno – Francie před druhou světovou válkou uvolnila Turecku z obavy před jeho

V roce 2000 **Háfiz al-Asad** zemřel a do funkce hlavy státu byl zvolen **Háfizův** syn **Baššár al-Asad**. Ten začal svou vládu velmi nadějně – došlo k jistému politickému uvolnění (mj. došlo k amnestiím politických vězňů, které ovšem navazovaly na amnestie, vyhlášené již jeho otcem), které bylo označeno za „damašské jaro“. Brzy ale byly opozicí formulovány požadavky na dalekosáhlé změny, které znamenaly ohrožení existujícího politického systému. **Baššár al-Asad** reagoval politickým obratem, který dostal název „damašská zima“. Všeobecně ale převládalo přesvědčení, že prezident si v zásadě reformy přeje, v jejich uskutečňování mu ale brání *stará garda* spolupracovníků jeho otce. **Baššár al-Asad** se jich postupně zbavoval a nahrazoval je mladými, sobě blízkými lidmi. Zvolna postupovalo politické uvolňování i liberalizace ekonomického systému. Nedošlo ani k změně vcelku stabilizovaného vztahu k Izraeli. Vztahy s evropskými zeměmi se vyvíjely v zásadě uspokojivě (pozoruhodnou byla návštěva papeže **Jana Pavla II.** v roce 2001), pouze vztahy se Spojenými státy zůstaly chladnými.

K *Bahrajnu* konstatujeme především následující skutečnosti: Tento někdejší britský protektorát získal samostatnost v roce 1971. Formálně je jeho státním zřízením konstituční monarchie, ale postavení krále je velmi silné. Král, jeho rodina a nejvyšší vrstvy jsou sunnité.

Asi 54% obyvatelstva Bahrajnu jsou nepříliš dobře placení zahraniční dělníci, mnohdy z Indie, Bangladéše a z Pákistánu. Zbytek jsou Bahrajnci, z nichž je zhruba 65% šíitského vyznání. Bahrajn je spojen hrází se Saúdskou Arábií, jejíž místní obyvatelstvo (tedy obyvatelstvo území „přílehlého“ k Bahrajnu) je většinou také šíitského vyznání. V této oblasti jsou přítom největší saúdskoarabská ložiska ropy.

Šíitská většina je trvale diskriminována. Vyloučeno je jejich zaměstnání ve státních úřadech, v policii nebo v armádě. Velmi obtížné je pro ně údjně i nalezení přiměřeného a finančně únosného bytu. Uváděnou příčinou je nedůvěra vládnoucích sunnitů k šíitům vzhledem k jejich možným náboženským a dalším vazbám na Írán a Irák. Sunnitský tlak je tak tvrdý, že – vzhledem k relativně omezenému počtu sunnitského obyvatelstva – jsou např. ozbrojené složky bahrajnského režimu, Národní garda a Síly speciálního

přistoupením k Ose. Když Turecko poté oblast zabralo, většina netureckého obyvatelstva uprchla na území dnešní Sýrie. Nezávislá Sýrie tuto anexi nikdy neuznala. Na druhé straně Sýrie dlouhodobě podporovala kurdskou separatistickou organizaci PKK v její snaze o vznik samostatného Kurdistanu; mj. povolovala nábor syrských Kurdů do jednotek PKK. Proto také Turecko hrozilo invazí do Sýrie již v roce 1998.

nasazení, složeny ze sunnitů, naverbovaných v zahraničí. Volby v říjnu 2010 proběhly v ostré protišíitské atmosféře, úřady byly dokonce obviněny z mučení zadržených šíitských aktivistů.

Poslední zemí, o které je potřeba se v této souvislosti zmínit, je *Libye*. Tento další faktický produkt evropské koloniální kreativity je složen ze tří klíčových oblastí s dosti odlišným historickým vývojem. Těmito oblastmi jsou na severozápadě země *Tripolsko* (s hlavním městem Tripolis). Jižně od něj se rozkládá *Fezzán*, zahrnující rozsáhlé prostory Sahary; nejvýznamnějším sídlem je zde oáza Sabha. Tyto dvě oblasti v podstatě zabírají západní polovinu libyjského teritoria. A východně od nich (až na jih k hranicím s Čadem) se rozkládá třetí libyjská oblast, *Kyrenaika*, s hlavním městem Benghazi.

Každá z uvedených oblastí se vyznačuje významnými specifiky a je osídlena kmeny, jejichž vztahy s kmeny jiných oblastí – již historicky – nejsou bezproblémové.

Libye byla do druhé světové války italskou kolonií a v jejím průběhu byla obsazena britskými vojsky. Nezávislost byla zemi přiznána v roce 1951. Libye byla prohlášena královstvím a jeho hlavou se stal **Idris I.**, pocházející z Kyrenaiky, dědičný vůdce mystického muslimského náboženského bratrstva *Sanúsija*, jehož mocenskou základnou oblast Kyrenaiky byla. (Sanúsija mj. praktikovala různé techniky extáze podle vzoru *dervišů*.)

Bratrstvo Sanúsija přešlo po druhé světové válce v plném rozsahu na spolupráci s Velkou Británií a USA (např. v průběhu *šestidenní války* v roce 1967 král **Idris** nepodpořil násirovský Egypt ani verbálně, což arabské společenství přijalo se značnou nevolí).

Idris se opíral o loajální kmeny z Kyrenaiky, jejichž pozici se trvale snažil posilovat. Jeho mocenským nástrojem se staly elitní jednotky Cyrenaica Defence Force, složené z příslušníků kyrenaických kmenů.

V důsledku rostoucího sociálního napětí, které vyústovalo v nacionalistické, socialistické a protizápadní nálady, jakož i v důsledku etnického neklidu, byl v září 1969 **Idris** svržen skupinou důstojníků pod vedením plukovníka **Muammara al-Qadhháfiho**, který si zanedlouho vytvořil zcela dominantní postavení. Postupně byly vybudovány nové mocenské struktury (systém *džamáhíríja*) s výrazně specifickým teoretickým základem. Sanúsija byla zrušena, Cyrenaica Defence Force rozehnány. Kyrenaické povědomí ovšem zůstalo. Že je rizikovým faktorem, se vědělo.

Qadhháfi totiž naopak pocházel z Tripolska. Mocenskou oporou jeho režimu se staly tamní kmeny *Qadhháfa* (z něj **Qadhháfi** pocházel),

Magharha a *Warfala*. Orientace těchto kmenů byla přirozeně protikyrenaická. Jejich příslušníci záhy vytvořili páteř **Qadhdháfiho** ozbrojených sil a bezpečnostního aparátu, zejména jejich velících složek. Jak je v autoritativních a represivních režimech běžné, i tito lidé se trvale dopouštěli zločinů a brutalit. Na těchto skutečnostech nic nemění ani relativně slušné sociální podmínky, které **Qadhdháfiho** bizardní, dobrodružný a násilnický režim s extremistickou rétorikou vytvořil.¹⁰

Pro náš výklad má zřejmě největší význam vývoj vztahu západních států k Libyi, a to zejména v otázce *realizace* či *podpory mezinárodního terorismu* libyjskou vládou.

Navzdory vyvlastnění libyjských pozic amerických ropných společností v roce 1973 libyjskou vládou (nejznámější z těchto dotčených společností bylo Texaco) Libye ještě v polovině 70. let v popředí amerických zájmů nestála. **Qadhdháfi** byl považován za bezvýznamnou figuru a tudíž byl ignorován, i když tehdejší bipolární systém mu poskytoval dosti manévrovacího prostoru. V zásadě ignorován byl i Sovětským svazem – byl považován za bohatého, avšak marginálního hráče.

K obratu došlo za prezidenta **Cartera**, kdy se Libye ocitla na seznamu potenciálních nepřátel USA. **Qadhdháfi** totiž uplatňoval vůči Spojeným státům konfrontační politiku (zejména po podepsání campdavidských dohod v roce 1978); amerického spojence, egyptského prezidenta **Sádáta** považoval za svého úhlavního nepřítele.

K výraznému zhoršení vztahů s USA došlo po nástupu administrativy prezidenta **Reagana** na začátku roku 1981. V souvislosti s globálním protisovětským tažením byl **Qadhdháfi** označen za „*nejnebezpečnějšího muže na světě*“ (Gombár, 2001, s. 106.). Libye se poprvé ocitla na seznamu zemí podporujících mezinárodní terorismus.

Qadhdháfi byl vždy přesvědčen, že jeho systém *džamahírije* je určen celému lidstvu a k myšlence *exportu revoluce* se hrdě hlásil. Jeho negativní vztah k prezidentu **Sádátovi** jej vedl k *podpoře nejrůznějších radikálních skupin*.

¹⁰ **Qadhdháfiho** koncepce nebyla islamistická. Spíše se jednalo o jakousi primitivní kmenovou demokracii beduínských kmenů, která byla dobře srozumitelná **Qadhdháfiho** stoupenkům. Její součástí byla i zásada, že každý jedinec, který se neztotožňoval s přesvědčením kmene, byl vyhnán na okraj společnosti a zbaven možnosti užívat výdobytků kolektivního úsilí. Teprve později byla **Qadhdháfiho** teorie „intelektualizována“ řadou autorů (jedním z nich byl např. někdejší významný francouzský marxista **Roger Garaudy**) a byly v ní spatřovány prvky francouzské revoluční „*přímé demokracie*“ či „*utopického socialismu*“. (Gombár, 2001, s. 87.)

Qadháfí tak postupně podporoval Sinn Fein, Irskou republikánskou armádu (IRA), Arménskou tajnou armádu, baskické separatistické hnutí ETA, Frakci Rudé armády v Německu, Action directe ve Francii, skupinu SIM na Sardinii, různé skupiny černých muslimů v USA, palestinské radikální skupiny a řadu dalších. Od poloviny 80. let však jeho podpora radikálním, extremistickým a teroristickým skupinám slábla. Americká politika se ale nezměnila. Jejím výrazem se stal útok amerických bombardérů na Libyi v dubnu 1986. Poté, co (bez přesvědčivých důkazů) obvinily Libyjce z výbuchu bomby v západoberlínské diskotéce, při němž zahynuli dva Američané, provedly americké bombardéry ze základen ve Velké Británii útok, jehož cílem byly vojenské a zpravodajské objekty v Tripolisu (ale také Qadháfího dům) a v Bengházi. Výsledkem však bylo pouze zhruba 100 zabitých civilistů. Všeobecně negativní mezinárodní ohlas na tuto akci vedl následně prezidenta **Reagana** (kterému ale doma výrazně vzrostla popularita), aby vojenské akce proti Libyi zastavil.

V následujícím období se Libye snažila o zlepšení styků s USA. Vše ale bylo přehlušeno *aférou Lockerbie*, když se v prosinci 1988 zřítilo na tuto skotskou lokalitu v důsledku výbuchu bomby na palubě letadlo společnosti PanAm, přičemž zahynulo 270 lidí – cestujících, členů posádky i obyvatel skotského městečka.¹¹

Libyjská mezinárodní pozice se tak výrazně zlepšila, i když chladné vztahy s USA přetrvávaly.

¹¹ Američtí a britští vyšetřovatelé dospěli v roce 1991 k závěru, že podezřelými jsou dva agenti libyjské rozvědky, kteří měli bombu dostat do letadla na Maltě. Libye vinu popřela. Americká a britská vláda požádaly, aby **Qadháfí** přijal plnou zodpovědnost za celý případ včetně vydání obou agentů k soudnímu procesu v USA nebo ve Velké Británii. Libye vydání na základě právního rozkladu odmítla a soud s oběma podezřelými zahájila sama. Ti ale vinu v celém rozsahu odmítli.

Qadháfí se snažil jednat smířlivě, mj. odsoudil terorismus, nabídl veškeré své informace o IRA a vyzval vyšetřující soudce z USA i Velké Británie k vyšetřování v Libyi; jeho návrhy však byly odmítnuty a na Libyi byly uvaleny hospodářské sankce. Ty byly ze strany USA v roce 1993 dále zpřísněny, což ale narazilo na odpor západoevropských zemí, které měly za to, že tyto dodatečné sankce jsou namířeny proti jejich zájmům.

Libye se intenzivně snažila dosáhnout ukončení těchto sankcí. Nabídla vydání obou podezřelých, nikoli však do USA či Velké Británie. Současně nabídla odškodnění pro pozůstalé. USA a Velká Británie se postupně dostaly pod mezinárodní tlak (i pod tlak pozůstalých) a od svého původního požadavku odstoupily. Podezřelí byli předáni k soudnímu řízení v Holandsku (jeden z nich byl osvobozen, avšak druhý odsouzen na doživotí /v roce 2009 však ze zdravotních důvodů propuštěn/) a sankce byly postupně pozastavovány.

Zhodnocení uvedených zkušeností nás mj. vede ke konstatování, že konflikt různých entit islámské společnosti je vlastně kontinuálním stavem, trvalým parametrem této společnosti. Platí ale toto konstatování i pro vývoj roku 2011, nebo se zde prosadily skutečnosti, jejichž podstata je od popsaného odlišná? A nakolik? A v jakém směru? S vědomím naléhavosti těchto otázek nyní přejdeme k problematice vývoje roku 2011 a následujícího vývoje.

„Arabské jaro“

V čem se události roku 2011 od minulosti nepochybně liší, je – při krátkosti sledovaného časového úseku – mimořádná geografická rozšířenost protestních hnutí. Protesty začaly 17. prosince 2010 v Tunisku a další propukaly následovně: 5. ledna 2011 v Alžírsku, 7. ledna v Jordánsku, 25. ledna v Egyptě, 27. ledna v Jemenu, 4. února v Sýrii, 14. února v Bahrajnu, 18. února v Libyi.

Menší protesty (uvádím datum jejich propuknutí) proběhly také v Saúdské Arábii (26. 1.), na palestinských územích (4. 2.), v Íránu (14. 2.) v Džibuti, Kuvajtu a Ománu (18. 2.), Maroku (20. 2.), Iráku (22. 2.) a v Mauretánii (únor). A i když nejde o islámský stát, nelze nepřipomenout ani protestní hnutí v Izraeli (červenec). Někdy bývají v této souvislosti (tedy jako inspirované arabskými událostmi) uváděny i protesty ve Španělsku (květen).

V Tunisku, které bylo dlouhodobě považováno za nejmírnější a nejliberálnější arabský stát a kde celé *arabské jaro* začalo, se roznětkou *jasmínové revoluce* stala sebevražda (sebeupálení) 26-letého drobného obchodníka se zeleninou **Muhammada Bouazizih**, jediného živitele své matky a pěti sourozenců, před budovou jistého státního úřadu v Sidi Bouzid ve středním Tunisku (asi 250 kilometrů jižně od hlavního města), k níž došlo 17. prosince 2010. Důvodem k sebevraždě bylo opakované úřední uzavření jeho stánku kvůli chybějícímu povolení, konfiskace zboží a váhy a celkové bezohledné jednání úřadů a policie. Sebevražda okamžitě vyvolala rozsáhlé nepokoje, které se rychle rozšířily po celé zemi a dále sílily.

Za důvod tohoto výbuchu se považuje výrazné zvýšení cen potravin, vysoká nezaměstnanost, chybějící rozvojové investice především ve vnitrozemských oblastech a chmurné vyhlídky – zejména mládeže – do budoucna. Tuniská mládež je přitom relativně dobře vzdělaná, šance na získání odpovídajícího pracovního místa jsou ale velmi omezené.

Fakticky neomezeným vládcem země byl prezident **Zajn al-Ābidín Ben Ālí**. (od roku 1987, a to na základě opakovaných volebních vítězství, kdy pravidelně dostával zdrcující většinu hlasů; jeho (státo)strana *Ústavní*

demokratické sdružení byla členem Socialistické internacionály). **Bin Alí** spolu se svým klanem ovládal politický a hospodářský život země. Výkon moci byl fakticky diktátorský; bylo sice povoleno několik opozičních stran, jejich pozice však byla nicotná. Vláda byla všeobecně považována za zkorumpovanou, **Ben Ālího** vládnutí bylo vnímáno jako kleptokracie.

V řadě míst začala situace nabývat podoby občanské války. Hořely úřady i barikády. Nepokoje se začaly šířit i do dosud nezasazených turistických oblastí.

Dne 12. ledna 2011 uprchla **Ben Ālího** manželka **Leïla** do Dubaje. Přitom údajně z trezorů tuniské centrální banky vyzvedla 1,5 tuny zlata a vzala je s sebou. Drama pokračovalo.

Dne 14. ledna prezident **Ben Ālí** rozpustil vládu, pověřil jejího dosavadního předsedu sestavením přechodné vlády a opustil zemi. Parlamentní volby se měly uskutečnit do šesti měsíců.

V následujícím období probíhala (i po personální stránce) demontáž předcházejícího vládního systému a politická situace se uklidňovala.

Dne 23. října proběhly svobodné volby do ústavodárného shromáždění. Zúčastnilo se jich 81 stran a řada dalších subjektů. Ve volbách získala zhruba 42% mandátů umírněná islamistická strana *Ennahda* (za **Ben Ālího** zakázaná; jde o tutéž stranu, která již byla připomínána jako MTI, od roku 1989 *Hizb an-Nahda* /"Strana Nahda"/); její předseda **Rášid al-Gannúší** např. prohlásil, že v Tunisku je šarí'a nepředstavitelná (stejně tak je ovšem pravda, že **Rášid al-Gannúší** bývá považován za přívržence palestinského Hamásu a že má zákaz vstupu do USA), 14% sociálně-liberální *Kongres pro republiku*, 10% sociálně demokratická strana *Ettakatol*, 8% sekulárně a liberálně orientovaná *Demokratická pokroková strana*, atd.

Ústavodárné shromáždění zvolilo 13. prosince také nového prozatímního prezidenta Tuniska. Stal se jím **Moncef Marzouki**, příslušník Tuniské ligy pro lidská práva, v roce 1994 byl za pokus kandidovat v prezidentských volbách proti **Ben Ālímu** několik měsíců vězněn. **Marzouki** poté jmenoval nového předsedu vlády, kterým se stal **Hamadi Jebali**, dosavadní generální tajemník strany *Ennahda*, považovaný za představitele reformního křídla této strany (v roce 1992 odsouzen na 16 let do vězení, kde strávil 15 let, z toho větší část ve velmi tvrdých podmínkách). Jeho prohlášení, že osvobození Tuniska by mohlo vést k osvobození Jeruzaléma, je snad možno chápat jako úlitbu existujícím islamistickým náladám.

Předčasné prezidentské volby jsou plánovány na konec roku 2012.

Tunisko tak nastoupilo nelehkou cestu k demokratickému politickému systému. Nepochybně úspěšně zde zafungovala „lepší část“ **Ben o Aliho** dědictví – poměrně vysoký stupeň sekularizace státu, snášenlivost, relativní přívětivost vůči západním hodnotám, poměrně vysoká vzdělanost zejména mládeže.

Pozitivně se také projevila skutečnost, že Tunisko nemá žádné významnější surovinové zdroje a i jeho geopolitický význam je vcelku minimální, v důsledku čehož nedošlo k žádným zahraničním zásahům do tuniského vývoje.

Velmi vážná rizika ale spočívají v oblasti ekonomické. Průměrný roční přírůstek obyvatelstva je sice relativně umírněný (1,6 %), počty nezaměstnané mládeže jdou ale do statisíců. Co jim za existující situace lze v alespoň trochu významnějším rozsahu nabídnout, je (navíc relativně nekvalifikovaná) práce v turistickém průmyslu, která je ale přitom omezená regionálně. Režim se snaží rozšiřovat cestovní ruch i do netradičních vnitrozemských oblastí (např. na okraj Sahary), v tuniském vnitrozemí je ale cítit, že je to zoufale málo. A jiné možné zdroje a ohniska růstu nejsou zřejmé. Dojde-li k dočerpání zbývajících potenciálů, jakékoli demokratické parametry zřejmě ztratí smysl. A tak se stává vysoce relevantní otázkou, kdy vyprchá současné opojení z politických změn a o své slovo se začne hlásit daleko drsnější realita.

(Za potvrzení takového vývoje je snad možno považovat poměrně nedávnou informaci, podle níž během roku 2011 stoupla oficiální nezaměstnanost ze 13% na 18%.)

Chronologicky další zemí, kde se arabské jaro projevilo, bylo Alžírsko. Jak výše popisováno, země byla od roku 1992 postižena občanskou válkou, náboženskými konflikty a politickým útlakem. Po roce 2000 nastalo jisté uvolnění.

V dalším období ale výrazně vzrostly ceny potravin (mezi léty 2003 a 2010 se cenový index FAO více než zdvojnásobil, přičemž největší vzestup byl právě v roce 2010). Kolem 75% Alžířanů je mladších než 30 let, oficiální nezaměstnanost v této skupině přesahuje 20%. Roční přírůstek obyvatelstva činí 2,2 %. Většina obyvatelstva žije v chudobě a bez pozitivních perspektiv. A to navzdory skutečnosti, že Alžírsko patří k největším světovým vývozcům zemního plynu. Příjmy z vývozu si ovšem přivlastňují pouze nejbohatší.

Prezident **Búteflika** vládne zemi již 11 let. I on je předmětem kritiky za korupční jednání. Nepokoje propukly 5. ledna 2010 v chudinských čtvrtích Alžíru. Propukly boje s policií, které se rychle rozšířily do dalších oblastí. Byli hlášeni první mrtví, zranění a zatčení.

Vláda poté snížila ceny jedlého oleje a surového cukru, což situaci poněkud uklidnilo. Pod vlivem událostí v Egyptě ale protesty zanedlouho propukly znovu. Opět došlo ke srážkám s policií.

Koncem února byl odvolán výjimečný stav, trvající 19 let, demonstrace ale byly bezpečnostními silami brutálně potlačeny. Represivní režim tak opět ovládl situaci.

Příčiny alžírských protestů spočívaly v sociální oblasti, ale jejich posun do oblasti politické byl nepochybně „na spadnutí“. Režimu se však podařilo kombinací brutálních represí, sociálních ústupků a formálním odvoláním výjimečného stavu protesty potlačit, resp. utlumit. Je ale zřejmé, že k žádnému trvalejšímu řešení nedošlo, stabilita je křehká a situace i nadále velmi vážná. Pro další vývoj zůstávají otevřeny všechny varianty.

Jen dva dny po vypuknutí demonstrací v Alžírsku, 7. ledna 2011, začalo protestní hnutí také v Jordánsku. „Islámská akční fronta“ iniciovala protesty proti vládě ministerského předsedy **Samira Rifaie** (Palestince). Koncem ledna vyhlásil král **Abdulláh II.** pod dojmem událostí v dalších arabských zemích reformy. V jejich rámci jmenoval 1. února nového předsedu vlády, generála **Ma'úfa Sulaimána al-Bahíta (Marouf al-Bakhít)**, příslušníka k monarchii loajálního (polokočovného) kmene *Abbád*, s úkolem obnovit stabilitu a pořádek. V říjnu 2011 byl nicméně kvůli nařčení z korupce **al-Bakhít** odvolán a nahrazen respektovaným soudcem **Aun Šaukat al-Chasaunehem (Awn Sawkat Al-Khasawneh)**.

V Jordánsku se prosadila tradiční stabilita a legitimita. Král **Abdulláh II.**, který vývoj poměrně suverénně zvládl, je příslušníkem hášimovské dynastie, která svůj původ (a tím i svou legitimitu) odvozuje od 2. imáma **Hasana** (staršího syna *◦ Alího bin Abú Tálíba*, manžela **Prorokovy** dcery **Fátimy**; **Hasanovi** potomci byli označováni titulem šaríf). Současný jordánský král **Abdulláh II.** je ve 43. pokolení přímým potomkem proroka **Muhammada**.

Součástí aktuálně zřejmě neotřesitelného tradičního uspořádání Jordánska je kmenová struktura. V Jordánsku žijí příslušníci obou hlavních arabských kmenových skupin – severoarabských i jihoarabských kmenů. Pro ilustraci síly tradice připomeňme, že severoarabské kmeny odvozují svůj původ od mytického praotce **Noema (Noe, arabsky Núh)**, zatímco za praotce jihoarabských kmenů je považován *◦ Adnán*, potomek **Ismá'íla**, syna **Abraháмова (arabsky Ibráhím)**. Autoritářský režim s nedostatkem politických svobod (podle evropských měřítek) pokračuje.

Dne 25. ledna došlo k výbuchu nespokojenosti v klíčové arabské zemi, *Egyptě*. Nepochybně šlo o velké překvapení. Navzdory výše zmíněným problematickým skutečnostem byl Egypt od dohod z Camp Davidu v roce 1978 považován za naprosto důvěryhodného spojence USA, vytrvale se snažícího o zprostředkování mezi Izraelem a Palestinci, za stabilní režim, těšící se většinové podpoře obyvatelstva a vcelku účinně bojující proti nepřátelskému islámskému fundamentalismu. Jeho prezident **Muhammad Husní Mubárak** se těšil širokému mezinárodnímu uznání a prestiži.

Pozorný návštěvník Egypta ale takový jednoznačně pozitivní dojem mohl mít jen stěží. O křehkosti politické situace svědčila častá vojenská opěrná stanoviště, kulometná hnízda, ostřelovači na střechách benzinových čerpacích stanic, obrněná vozidla i na místech opticky naprosto klidných, organizování ozbrojených autobusových kolon při některých dálkových převozech turistů, apod. Stejný pocit nejistoty musel vznikat při pohledu na nesmírnou chudobu širokých mas obyvatelstva, jakož i při jiných příležitostech.

Dnes se konstatuje, že příčinou byla nespokojenost s autoritářským režimem a s mocnými ozbrojenými složkami, politická vyloučenost občanů, korupce ve státní správě i v hospodářské sféře, neustále se zvyšující nezaměstnanost (zejména u mládeže), rostoucí chudoba a zaostávání domácí zemědělské produkce. Situaci dále zhoršoval vzestup cen potravin a energie.

Nepokoje propukly v Káhiře dne 25. ledna 2011 a brzy se rozšířily i do dalších míst. Policie rychle zasáhla a demonstranty rozehnala. V Suezu došlo ke střelbě, byli první mrtví. Nepokoje se šířily, rozzuřené davy zapalovaly policejní stanice a úřady. Došlo k rozsáhlým bojům mezi policií a demonstranty. Objevilo se ale i rabování a banditismus. Demonstranti stále silněji žádali odstoupení samotného **Mubáraka**.

Po dalším bouřlivém vývoji začal **Mubárak** ztrácet kontrolu nad armádou; objevovalo se sblížování mezi vojáky a demonstranty. Došlo k prvním kontaktům mezi představiteli moci a opozice. **Mubárak** již začal vést ústupové boje.

Dne 10. února vrchní velení egyptské armády **Mubáraka** opustilo. Ve večerním televizním prohlášení pak **Mubárak** oznámil, že část své agendy sice předává viceprezidentovi, ale že v úřadě zůstane až do konce volebního období.

Znovu došlo k milionovým demonstracím. Prezidentova situace se stala neudržitelnou. Večer bylo potvrzeno, že se **Mubárak** vzdal svého úřadu a moc

převzala Nejvyšší rada ozbrojených sil, která přislíbila ústavní reformy a svobodné volby. V celé zemi propukly oslavy.

Další politický vývoj vedl k parlamentním volbám (do Egyptského lidového shromáždění). Podle stanovených zásad volby proběhly ve třech termínech – vždy pro jiné oblasti Egypta: 28. listopadu 2011, 14. prosince 2011 a 3. ledna 2012.

Ve volbách zvítězilo fundamentalistické Muslimské bratrstvo, které obdrželo zhruba 38% hlasů. Za ním se umístila ještě radikálnější islamistická strana Núr (Světlo), prosazující např. striktní výklad práva šari'a. Ta získala kolem 29% hlasů. Celkově tak získaly islámské (islamistické) strany 67% hlasů. Zbývající hlasy obdrželi liberálové, někteří politikové z **Mubárakovy** éry a další skupiny. Volby sledoval bývalý americký prezident **Jimmy Carter**; ten prohlásil, že volební výsledky přesně odrážejí vůli Egyptanů.

Volbami ustavený parlament zejména vytvořil stočlenné shromáždění, které má během jarních měsíců vypracovat novou ústavu. Ve shromáždění dominují islamisté. Parlament také mj. přijal několik ostrých protiizraelských prohlášení.

Parlament ovšem zatím nevládne. Moc drží generálové z Nejvyšší rady ozbrojených sil a podle dosavadních dohod ji mají předat civilistům po volbě nového prezidenta. Ta se má podle nejnovějších informací konat koncem května tohoto roku; případné druhé kolo má proběhnout v polovině června (došlo k urychlení celého procesu, nepochybně i pod tlakem demonstrací, které požadují, aby vojáci moc předali co nejdříve).

Stále ale panují obavy, že armáda se bude nakonec zdráhat moc nově konstituovaným orgánům předat.

Zatím jsou známi dva kandidáti na prezidentskou funkci. Prvním z nich je vlivný člen vedení Muslimského bratrstva **Chajrát Šatir**, „šedá eminence“ Bratrstva, který strávil 12 let v **Mubárakových** věznicích, je považován za radikála, a druhým **Mubárakův** dluholetý náčelník bezpečnostních služeb **Ummar Sulajmán**, jeden z nejobávanějších mužů **Mubárakova** režimu, zapřísáhlý nepřítel islamistů, přítel USA i Izraele (tomu by sice měl kandidaturu zakazovat lustrační zákon, přijatý nedávno parlamentem, avšak /dosud?/ nepotvrzený Nejvyšší radou ozbrojených sil). Vyslovuje se opatrná naděje, že oba jmenovaní mužové se nakonec ukáží jako nepřijatelní, což vytvoří možnost nějakého kompromisního řešení.

Co k egyptské situaci dodat? Zvítězí-li v současném klání islamisté (což považuji za nejpravděpodobnější), je směřování země jasné – významnější

demokratizaci nelze očekávat, navíc je pravděpodobné zhoršení egyptsko-izraelských vztahů a tím i celé bezpečnostní situace v regionu. A pokud nakonec – ať už v jakékoli režii – zvítězí armáda (což by nebylo nic jiného než faktický návrat mubárákovského režimu), nelze nějakou demokratizaci očekávat také. V tomto případě by ale došlo k prudkému až zásadnímu zhoršení vnitropolitické situace. Nepochybnou se tudíž jeví pouze dramatická dramatičnost dalšího vývoje.

Největší rizika pro ale opět spatřuji především v ekonomické oblasti. Nový režim – dojde-li skutečně k jeho nastolení – s největší pravděpodobností nebude schopen řešit sociální problémy, nezaměstnanost rychle rostoucího obyvatelstva apod. Vláda bude mít podle všeho tendenci situaci dále zhoršovat – např. budou-li uplatněny přísné muslimské zásady v cestovním ruchu (jak jsme několikrát v poslední době slyšeli), dojde k podvázání i tohoto ekonomického zdroje. A nic dalšího, kromě Suezského průplavu a jistých omezených zdrojů ropy, v Egyptě není. Pak nastane další kolo krajně problematického vývoje.

Koncem ledna opět explodovala situace v Jemenu. Protesty, zaměřené proti prezidentu **Sálihovi**, vypukly 27. ledna 2011 a postupně sílily.

Od poloviny května docházelo v San´á ke krvavým bojům mezi milicemi opozičních kmenů a vládními jednotkami, které si vyžádaly stovky mrtvých. V rámci těchto bojů byl zraněn střepinou z granátu prezident **Sálih**, který poté odcestoval za účelem lékařského ošetření do Saúdské Arábie. V Rijnu pak v Rijádu podepsal dohodu o předání moci (jeho podmínkou bylo přijetí klauzule, že zůstane ještě 90 dnů „čestným prezidentem“). Pod dalším tlakem (včetně Rady bezpečnosti OSN, kdy jemu a jeho přívržencům byla opět slíbena imunita a možnost vycestování do USA), podepsal **Sálih** 23. listopadu 2011 dohodu o předání moci svému dlouholetému (od roku 1994) viceprezidentovi **Abedovi Rabbo Mansúr Hadimu** (témuž, který dementoval americké letecké útoky na Jemen); dohoda zároveň předpokládala, že do 90 dnů budou uskutečněny nové prezidentské volby.

Tyto volby proběhly 21. února 2012. Jediným kandidátem byl zmíněný **Abed Rabbo Mansúr Hadi**. Opět je provázely rozsáhlé boje, které si vyžádaly desítky obětí. Nakonec se k urnám dostavilo kolem 60% oprávněných voličů, kteří většinou 99,8% rozhodli o vítězství **Hadiho**.

Jeho výkon funkce má být ale jen přechodný – po dvou letech se mají konat nové prezidentské volby s více kandidáty.

Je toto nějaké politické jaro? Já vidím pouze trvalé vnitřní boje, ať už motivované nábožensky, kmenově, historicky či pouze mocensky, do nichž však relativně intenzivně zasahovala cizina, což je mj. podmíněno strategickou polohou země. Další vývoj je zcela nejasný. V případě budoucího významnějšího prosazení se šířit by nepochybně došlo k vzestupu regionální (tím však i mezinárodní v širší dimenzi) váhy Íránu.

Pokud jde o Sýrii, poměrně dlouho převládal pocit relativní stability existujícího politického systému. Navíc prezident **Baššár al-Asad**, bez zjevného nátlaku, hovořil koncem ledna 2011 o nezbytnosti reformy. A když na počátku února začala syrská opozice pod dojmem protestních hnutí v dalších arabských zemích vyzývat k protestním akcím, ohlas byl vcelku slabý.

Teprve v polovině března dochází k rozsáhlé demonstraci, a to ve městě Dar'a, které postupně sílíly. Po několika dnech zaútočily bezpečnostní síly na tamní ohnisko nepokojů, měšitu *Al-Omari*. Počty zabíjených rostly. I když **Baššár al-Asad** jako gesto dobré vůle všechny zajaté a zatčené demonstranty propustil, nepokoje (a následně i represe) pokračovaly. Protesty se začaly šířit i do dalších oblastí, zejména na severozápad země.

Kdo představuje protiasadovskou opozici?

*Těžiště protestního hnutí leží ve městě Dar'a v jihozápadní Sýrii, obydleném militantními sunnitskými Araby. Jejich duchovní základnou a shromaždištěm je mešita *Al-Omari*.*

Protesty v oblasti Homsu a Baniasu v severozápadní Sýrii jsou zpravidla spojovány s radikálními, zde usídlenými salafisty (srovnatelnými s egyptskou stranou Núr).

„Národní iniciativa pro změnu“, je zastřešující strukturou pro zhruba 150 členských organizací, představujících široké spektrum protiasadovských skupin, profilujících se na etnickém nebo náboženském základě.

Samostatnou protestní skupinou jsou Kurdové. Jejich požadavky sahají od přiznání státního občanství asi desetině kurdské populace v Sýrii (tito lidé se zhruba před 50 lety nezúčastnili sčítání lidu, na něž bylo přiznání občanství vázáno) až po samostatnost.

V říjnu 2011 byla v Istanbulu s cílem sjednotit syrskou opozici vytvořena „Syrská národní rada“, složená z asi 240 organizací a lidí, kteří žijí mimo Sýrii. Podle všeho ji nelze považovat za příliš reprezentativní. V seskupení je zastoupeno i Muslimské bratrstvo.

Pevněji je v Sýrii zakotven „Národní koordinační výbor pro demokratickou změnu“, založený v září 2011. Syrské národní radě vyčítá, že podléhá vlivu západních států. Sleduje vcelku výrazný sekulární kurs a skládá se většinou z kurdských a levicových skupin.

Obě uvedená seskupení (údajně) prosazují mírové protesty proti režimu. Z dezertérů ze syrské armády vznikla „Svobodná syrská armáda“, která provádí samostatné útoky na syrské ozbrojené síly, zejména v oblasti Homsu. Jejím cílem je svržení režimu. Ukazuje se ale, že není příliš početná. Především této skupině bývá přičítána brutalita a teroristické násilí opozice.

Celkově je opozice značně nepřehledná. Navíc v podstatě neexistuje – kromě odporu vůči **al-Asadovi** – téměř nic, co by ji sjednocovalo.

Koncem března 2011 ohlásila vláda budoucí zrušení výjimečného stavu. Protestní hnutí však tímto aktem zastaveno ani zeslabeno nebylo. Naopak, v průběhu zhruba týdne se rozšířilo prakticky po celé zemi a dále sílilo; počet obětí přitom narůstal. Zahájení střelby se obvykle přičítalo vládním jednotkám, je ale známa celá řada případů, kdy střelba byla zahájena z řad demonstrantů. Výjimečný stav pak byl odvolán 21. dubna 2011.

V červenci 2011 schválila vláda návrh zákona o politických stranách; strany by musely respektovat ústavu a nesměly by reprezentovat jednotlivé náboženské nebo národnostní skupiny. Opozice návrh odmítla s tím, že není zajištěna politická svoboda.

V srpnu Arabská liga poprvé odsoudila násilí proti demonstrantům. Současně se USA, Německo, Francie a Velká Británie jasně distancovaly od prezidenta **Asada** a žádaly jeho odstoupení. Začátkem září vyhlásila Evropská unie embargo na dovoz syrské ropy.

V říjnu oznámil prezident **al-Asad** vytvoření skupiny pro vypracování nové ústavy. Zároveň prohlásil, že tato ústava zajistí pluralitní politický systém. Připustil, že zpočátku se bezpečnostní síly dopustily „mnoha chyb“, v současné době ale zasahují pouze proti „teroristům“.

Začátkem listopadu označila opoziční „Syrská národní rada“ situaci v některých částech města Homs za katastrofální a vyzvala mezinárodní společenství k ochraně civilního obyvatelstva. Francouzský ministr zahraničí **Alain Juppé** poprvé vyslovil myšlenku zahraničního uznání „Syrské národní rady“. Arabská liga pozastavila členství Sýrie v této organizaci. **Al-Asada** vyzval opakovaně k odstoupení i turecký předseda vlády **Recep Erdoğan**.

Postupem doby se stalo zřejmými několik dalších skutečností. Zejména se ukázalo, že prezident **al-Asad** disponuje poměrně silnou vnitropolitickou pozicí

a že se rozhodně nemůže hovořit o nějakém celonárodním povstání proti jeho vládě. Jeho režim se rozhodně nehroučí. O tom svědčí i vývoj vojenských operací – v první polovině března vládní jednotky fakticky vytlačily ozbrojenou opozici z její nejdůležitější bašty, města Homs. Tamní ozbrojené opoziční skupiny utrpěly těžké ztráty. To umožnilo převelet vládní jednotky do severnějších oblastí. Události v Homsu měly možná přelomový význam. Dokonce bylo oznámeno, že 7. května se v Sýrii uskuteční parlamentní volby.

Je nepochybné, že zejména na mezinárodním poli mimořádně **al-Asadově** vládě pomohla ruská a čínská diplomatická podpora.

Mise někdejšího generálního tajemníka OSN **Kofiho Annana**, o jejímž konání bylo rozhodnuto v závěru března 2012, může nastolení mírového urovnání výrazně pomoci. Ovšem pouze za podmínky, že se nebude pokoušet zvrátit dosavadní vývoj a tlačit **al-Asada** do pro něj nepřijatelných a v současnosti i absurdních podmínek a ani nebude favorizovat opozici. V opačném případě lze očekávat další boje.

Tolik zjevná fakta. Zkusme se ale ještě podívat na syrskou situaci z dalších úhlů. Prvním z nich nechť je otázka náboženská. Je třeba si znovu uvědomit, že asadovská vláda je aláwiťská, tj. v zásadě ší'itská (navíc relativně sekulární), zatímco rozhodující část syrské populace je sunnitská. Dobrovolná mírová a kooperativní koexistence obou skupin je nepochybně obtížná, zvláště vezmeme-li v úvahu předcházející vývoj (včetně masakrů, kterých se /aláwiťská/ vláda na sunnitech v minulosti dopustila /byť i v odvetu za akce sunnitů/). Od této skutečnosti odvodíme třeba i fenomén dezercce ze syrské armády.

*S tím mohou souviset i souvislosti mezinárodně politické, což lze považovat za druhý úhel. Sýrie má geopolitickou smůlu, neboť je latentním objektem soupeření dvou regionálních mocností, a to Turecka a Íránu. Turecko je přitom sunnitské, zatímco Írán ší'itský. Turecko navíc v posledních letech prožívá mohutný hospodářský růst, což výrazně posiluje jeho sebevědomí. Za situace, kdy je zřejmé, že Turecko se v dohlédnutelné (či vůbec představitelné) době do Evropské unie nedostane, hledá toto rostoucí politické sebevědomí nový směr svého uplatnění. A je mimo jakoukoli pochybnost, že v případě pádu režimu **Baššára al-Asada** pozice Turecka jako regionální mocnosti posílí. A v pozadí je aktivní i Saúdská Arábie.*

*Vezměme současně v úvahu, že v regionu je většina muslimských států sunnitská. Možnost pádu **al-Asadova** režimu je tak nejen v rozporu se zájmy Íránu, ale vyvolává obavy i u Íráku. Opět je to logické. Současná ší'itská vláda v Íráku by se nepochybně cítila ohrožena sunnitskou dominancí v regionu. Proto*

také Irák vyjádřil režimu prezidenta **al-Asada** podporu a nepřipojil se k protisyrským sankcím.

Velmi pozoruhodné jsou události v roponosném, ostrovním Bahrajnu. Hlavním požadavkem ší'itské opozice byla změna vlády, nová ústava, konec porušování lidských práv a zlepšení životních podmínek.

Pod dojmem událostí v arabském světě zvýšila začátkem února 2011 bahrajnská vláda sociální výdaje a ohlásila propuštění části ší'itských mladistvých, zadržovaných před půl rokem při razích bezpečnostních sil. Zároveň byla mezi obyvatelstvo rozdělena relativně nemalá suma peněz (každá rodina obdržela asi 2000 eur).

Přesto byla na den 14. února 2011 svolána ohlášená demonstrace. Při ní došlo ke srážkám mezi demonstranty a bezpečnostními silami; jeden demonstrant byl zabit. Při následném pohřbu došlo znovu ke srážkám s policií.

Po vzoru obsazení náměstí Tahrír v Káhiře obsadili bahrajnští demonstranti Perlové náměstí v hlavním městě Manamá. Po několika dnech Národní garda a policie náměstí násilně vyklidily. Několik lidí bylo zabito a několik stovek zraněno. Protesty ale pokračovaly.

Ráno 14. února požádala bahrajnská vláda Radu pro spolupráci arabských zemí v Zálivu o pomoc. Žádosti bylo vyhověno a do Bahrajnu bylo vysláno 2000 zahraničních vojáků a policistů (1200 ze Saúdské Arábie a 800 ze Spojených arabských emirátů). Bahrajnský král **Hamad ibn Isa Al Chalifa** přitom vyhlásil tříměsíční výjimečný stav.

Protože mezitím demonstranti znovu obsadili Perlové náměstí, zaútočily 16. března na náměstí tankové jednotky a brutálně je vyklidily. Dva dny poté byl na příkaz vlády stržen známý, vcelku vkusný „památník perly“, protože se mezitím stal symbolem protestujících. Útokem na Perlové náměstí byly demonstrace definitivně poraženy. Výjimečný stav byl zrušen 1. července 2011. Ve druhé polovině září proběhlo první kolo nových voleb do zastupitelského sboru. Ší'ité volby bojkotovali. Dosavadní represivní režim s podporou sousedních arabských států pokračuje v nezměněné politice. V lednu 2012 bahrajnský král **Hamad bin Issa al-Chalifa** oznámil, že na doporučení „Fóra pro národní dialog“ provede reformu ústavy. Příslušné zákony mají být předloženy zastupitelskému sboru.

Co k popsáným událostem říci? Je mimo jakoukoli pochybnost, že na přirozené požadavky, které reflektovaly dlouhodobě existující situaci, blízcí se svým charakterem apartheidu, bylo reagováno se zřejmou brutalitou, navíc –

když vláda již nebyla schopna situaci řešit – zásahem zahraničních jednotek. Nic nebylo vyřešeno, nikdo na straně vítězů nenesl odpovědnost.

Lze jen vyjádřit podiv nad rozdílem, se kterým „mezinárodní společenství“ přistoupilo k událostem v Bahrajnu a se kterým přistupovalo a přistupuje např. k událostem v Libyi a v Sýrii.

Poslední zemí, kterou je ještě třeba se v této práci zabývat, je *Libye*. Je nepochybné, že – navzdory např. relativně vysoké sociální úrovni (nejvyšší v Africe) – šlo o stát s bizarním politickým systémem, s brutální autoritářskou vládou a s řadou dalších negativních rysů. Libye přitom patří k nejvýznamnějším dodavatelům ropy a plynu do Evropy.

První protesty se objevily již v polovině ledna 2011. Avšak až 15. února (po zorganizování přes internet) se v různých městech Libye konaly významnější demonstrace. Ty byly zaměřeny především proti korupci, avšak i proti **al-Qadháfimu**, který byl označován za nepřítele **Alláha**. Došlo k násilným srážkám s bezpečnostními silami. Dne 17. února se již konaly demonstrace v řadě velkých libyjských měst, na které bylo opět tvrdě reagováno. Proti demonstrantům údajně zasáhly i tanky. Desítky demonstrantů zahynuly.

V dalších dnech dosáhly srážky intenzity občanské války. Jako nejsilnější záhy vykristalizovalo protestní hnutí v Kyrenaice. Dne 20. února padlo do rukou povstalců i hlavní město Kyrenaiky Benghází. Zde se také 5. března ustavila Národní přechodná rada (NTC), v jejímž čele stanul bývalý **al-Qadháfího** ministr spravedlnosti **Abd al-Džalíl**.

Libyjská armáda ale přešla do protiofenzívy. Na klíčové kyrenaické frontě zatlačila rebely daleko na východ a dostala se až před Benghází. Dne 17. března 2011 vyslovila Rada bezpečnosti OSN souhlas se zřízením bezletových zón nad Libyí a s ochranou civilního obyvatelstva vojenskými prostředky. Úkol převzalo NATO, kde se vysoce aktivně chovala Francie. Přitom však byly rozpoutány masivní útoky (především) francouzského a britského letectva přímo na útočící **al-Qadháfího** jednotky s cílem podpořit povstalecké síly. **Al-Qadháfího** protiletectká obrana byla rychle zlikvidována a spojenecké letectvo plně ovládlo libyjský vzdušný prostor. Povstalecké síly přešly do protiútoků a zakrátko se stalo již jen otázkou času, kdy stále více vyčerpané **al-Qadháfího** jednotky soustředěnému a trvalému tlaku podlehnou. Koncem srpna již **al-Qadháfí** ztratil kontrolu i nad hlavním městem Tripolis. Jeho posledním útočištěm se stalo jeho rodné město Sirta, kde také nakonec zahynul. Moc v zemi ale již dříve převzala povstalecká Libyjská národní přechodná rada (NTC).

*Povstalecká alianca, ktorá porazila **al-Qadhdháfiho**, bola veľmi pestrá. Vedľa bojovníkov z Kyrenaiky zahŕňovala levičové i pravicové sily, sekulárne i religiózne orientované skupiny vrátane fundamentalistického Muslimského bratrstva. Pro budúci vývoj Líbye sa jako kľúčové javily dva momenty. Za prvé, nakoľik budú kyrenaiské kmeny ochotny deliť sa o moc s kmeny z Tripolska, a za druhé, nakoľik se v novej libyjskej politickej realite prosadí islamistické vlivy. Sám **Džalil** sice prohlásil, že základem nově budované Líbye má být náboženské právo šarí'a, mělo by však jít o moderní demokratickou zemi na principech umírněného islámu.*

Je ovšem otázka, jestli má tato úvaha ještě smysl. Země je totiž v troskách. Pod útoky letectva NATO sice padl **al-Qadhdháfiho** režim, ale nová relevantní kvalita se nevytvořila. Líbye je dnes zbídačená a politicky fragmentarizovaná. Neexistuje žádné silné politické centrum, žádná občanská společnost. NTC trpí neustálými vnitřními spory, její členská základna i způsoby fungování jsou neznámé. Její vůdcové při vyřizování svých účtů neváhají sahat ani k vraždám.

Vedle NTC existují další silná seskupení, která si kladou ultimativní požadavky, nepřijatelné pro další subjekty. Podle známých informací nyní v Líbii působí zhruba 28 zcela nezávislých ozbrojených milicí, které si vzájemně konkurují, často proti sobě bojují a v jejichž rukou fakticky spočívá moc. Jejich odzbrojování se nedaří, jejich chování je mnohdy bestiální. Fakticky hrozí občanská válka a rozpad země. Boje probíhají prakticky neustále. A všichni sdílejí evidentně nereálná očekávání, že nabytá „svoboda“ sama vyřeší jejich sociální a ekonomické těžkosti.

Daší vývoj? Jakékoli účinné řešení se dnes jeví jako z říše snů. Pokud se ale i přesto chceme o nějaký racionální nástin budoucího vývoje pokusit, budeme asi muset přiznat, že bez mezinárodní ingerence nebude řešení možné. Půjde ale o to, aby tato ingerence byla nezištná, velkorysá a dostatečně sofistikovaná. Bude muset akceptovat zásadu, že cílem je pomoci Líbii, nikoli uspokojit nějaké zahraniční zájmy. A o tomto přístupu také přesvědčit samotné Líbyjce. Pokud se to nepodaří, lze očekávat jen trvalý rozvrat a konflikty, možná i rozpad země.

Vyhodnocení

Na výsledky *arabského jara* se nyní již můžeme dívat alespoň trochu poučeněji. Ponechejme stranou poznatek, že *vnitřní i vnější konflikty* mnoha arabských zemí jsou vlastně trvalým rysem vývoje řady arabských zemí.

Z tohoto hlediska by se bouře *arabského jara* jevily jako součást běžného vývoje. Klasickým případem, uváděným v této práci, je Jemen. Vyděme však z premisy, že – již s ohledem na geografickou rozšířenost a časovou koncentrovanost těchto událostí – jde o jev, který se z této linie vymyká. Pak musíme konstatovat především následující skutečnosti.

Ve většině případů výbuch protestů iniciovaly *ekonomické a související sociální problémy*, které ovšem v následném vývoji uspokojeny nebyly, resp. jejich fundament (byť třeba i částečně) nebyl vyřešen ani v jednom případě. Tam, kde došlo k optickému vítězství revolučních sil, bylo příslušné volání po řešení ekonomických a sociálních problémů překryto dočasným politickým uspokojením; tam kde došlo k jejich porážce, byly ekonomické požadavky tvrdě utlumeny.

Tam, kde byla během protestů primárně vyslovována *politická* motivace, musíme – navzdory časté *demokratické* rétorice – vidět zejména zájmy konfesijní, skupinové apod. a jejich tvrdé prosazování. Na cestu *demokratizace*, blížící se evropskému pojetí, se vydalo zřejmě pouze Tunisko. V předcházejících odstavcích jsem vyslovil názor, proč by tomu tak mohlo být, a zároveň i formuloval rizika.

Třetím případem jsou země, kde sice byla *fáze násilného boje překonána* (zejména Egypt), ale kde není zcela zřejmé, kam se bude příslušná země ubírat. Zde se pravděpodobně také skrývá jedno z největších bezpečnostních rizik – při vítězství militantních sil v Egyptě může dojít k eskalaci napětí ve vztahu s Izraelem.

Za další příklad musíme považovat Libyi, kde sice původní „osvobozenécké“ boje skončily, avšak země upadla do *dalších bojů*, jejichž řešení je v nedohlednu více než kdy v minulosti.

A pro zvažování vývoje zemí dotčených „arabským jarem“ nelze ani zapomenout na zřejmé aktuální vnější vlivy – na otázku mocenské expanze Íránu, případně i Turecka a Saúdské Arábie i širších mezinárodních souvislostí.

Nabízí se jedna agregující myšlenka – smyslem „arabského jara“ nebyla demokratizace, jejíž předpokládaný příchod byl tak vítán zejména v západních médiích, ale naopak výraznější a důslednější islamizace tamních společností. A i to samo o sobě za jistých okolností rizikovým faktorem být může.

Literatura:

- BAREŠ, L. - VESELÝ, R. - GOMBÁR, E. 2009. *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 821 s. ISBN 978-80-7106-971-3.
- GOMBÁR, E. 2001. *Dramatický půlměsíc*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001. 215 s. ISBN 80-246-0370-5.
- GOMBÁR, E. 1999. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1999. 427 stran. ISBN 80-7184-599-X.
- GOMBÁR, E. 2011. *Demokratické tradice a arabské revoluce 2011*. Bulletin Společnosti česko-arabské, 2011, č. 2, s.13 - 22. ISSN-1803-9227.
- GOMBÁR, E. 2007. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. 229 s. ISBN 978-80-246-1418-2.
- GOMBÁR, E. 2004. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 273 s. ISBN 80-246-0859-2.
- HOWARD, R. 2009. *Íránská ropa*. Praha: DEUS, 2009. 189 stran. ISBN 978-80-87087-58-9.
- HUNTINGTON, S. P. 2001. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001. 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
- KEEGAN, J. 2004. *Válka v Iráku*. Praha-Plzeň: BETA-DOBROVSKÝ, ŠEVČÍK, 2004. 204 s. ISBN 80-7306-241-0, 80-7291-146-5.
- KEPEL, G. 2006. *Válka v srdci islámu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. 294 s. ISBN 80-246-1217- 8.
- KREISER, K. - NEUMANN, CH. K.: 2008.*Dějiny Turecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 329 s. ISBN 978-80-7422-012-8.
- KROPÁČEK, L. 2011. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2011. 292 s. ISBN 978-80-7021-925-6.
- LEHMANNOVÁ, Z. a kol. 2010. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4.
- MENDEL, M. 2010. *Džihád*. Brno: Nakladatelství Atlantis, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7108-316-0.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. 1994. *Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994. 467 s. ISBN 80-204-0440-6.
- TEPLÍK, T. 2008. *EVROPSKÁ DIPLOMACIE v historických souvislostech*. Praha: Imprinta, 2008. 921 s. ISBN 978-80-254-3527-4.